

Міністерство освіти і науки України
Тернопільський національний економічний університет
Юридичний факультет
Кафедра кримінального права та процесу

ДОВБУШ Роман Юрійович

Економічна злочинність як об'єкт кримінального права.

спеціальність: 081 – Право
магістерська програма – Право

Магістерська робота

Виконав студент групи ПРМ-22

Р.Ю. Довбуш

Науковий керівник

К.ю.н., доцент Олійничук Р.П.

Магістерську роботу допущено
до захисту

«___» _____ 20__ р.

Завідувач кафедри

_____ **Н.З.Рогатинська**

ТЕРНОПІЛЬ – 2018

АНОТАЦІЯ

Довбуш Р. Ю. Економічна злочинність як об'єкт кримінального права.
– Рукопис.

Дослідження на здобуття освітнього ступеня “магістр” за спеціальністю 081 – Право – Тернопільський національний економічний університет, Тернопіль, 2018.

В дипломній роботі з'ясовано сутність економічної злочинності та охарактеризовано її з позицій кримінального права; визначено специфічні ознаки економічної злочинності; досліджено історію виникнення економічної злочинності та її поширення в Україні; дано кримінально-правову характеристику окремим економічним злочинам, використовуючи матеріали судової практики; розглянуто зарубіжний досвід встановлення кримінальної відповідальності за економічні злочини та можливості його застосування в Україні.

ANNOTATION

Dovbush R. Yu. Economic crime as an object of criminal law. – Manuscript.

Thesis to obtain the master's educational level on specialty 081 – Jurisprudence – Ternopil National Economic University, Ternopil, 2018.

In the thesis the essence of economic crime was clarified and characterized from the point of view of criminal law; specific features of economic crime are defined; the history of the emergence of economic crime and its spread in Ukraine is researched; criminal law is given to separate economic crimes, using judicial practice materials; the foreign experience of establishing criminal responsibility for economic crimes and the possibilities of its application in Ukraine are considered.

РЕЗЮМЕ

Дипломна роботи містить 110 сторінок, перелік використаних джерел із 112 найменувань.

Метою дипломної роботи є комплексний аналіз кримінального законодавства та наукових позицій щодо вивчення економічної злочинності, виявлення її характерних особливостей та кримінально-правової регламентації, виявлення дискусійних аспектів й обґрунтування власних висновків і пропозицій щодо вирішення проблемних питань.

Об'єктом дослідження є злочинність як суспільно небезпечне явище, її сучасні особливості становлення, розвитку та зміни.

Предметом дослідження є економічна злочинність в своїх основних характеристиках та її кримінально-правова регламентація.

Одержані висновки та їх новизна: науково узагальнено та систематизовано погляди науковців щодо сутності економічної злочинності, а також сформульовано авторське визначення поняття економічний злочин, дано пропозиції щодо змін чинного законодавства у сфері економічної злочинності.

Ключові слова: кримінальне законодавство, злочин, економічна злочинність, кримінальна відповідальність.

RESUME

Thesis contains 110 pages, list of sources with 112 titles.

The aim of the thesis is a comprehensive analysis of criminal legislation and scientific positions on the study of economic crime, the identification of its specific features and criminal legal regulation, the identification of discussion aspects and the substantiation of their own conclusions and proposals for solving problem issues.

The object of research is a crime as a socially dangerous phenomenon, its modern features of formation, development and change.

The subject of research is economic crime in its main characteristics and its criminal law regulations.

The resulting conclusions and innovation: scientifically generalized and systematized views of scientists about the essence of economic crime, as well as formulated the author's definition of the concept of economic crime, proposals are made regarding changes in the current legislation in the field of economic crime.

Keywords: criminal law, crime, economic crime, criminal liability.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. КОНЦЕПТУАЛЬНО-ПРАВОВІ ОСНОВИ ЕКОНОМІЧНОЇ ЗЛОЧИННОСТІ.....	7
1.1. Сутність економічної злочинності та її характеристика з позицій кримінального права.....	7
1.2. Специфічні ознаки економічної злочинності.....	15
1.3. Історія виникнення економічної злочинності та її поширення в Україні.....	23
Висновки до розділу 1.....	32
РОЗДІЛ 2. КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВА ХАРАКТЕРИСТИКА ОКРЕМИХ ЕКОНОМІЧНИХ ЗЛОЧИНІВ.....	34
2.1. Злочини у сфері банківської діяльності: особливості вчинення та кваліфікації.....	34
2.2. Регламентування злочинів у бюджетній сфері кримінальним законодавством.....	43
2.3. Ухилення від сплати податків, зборів, інших обов'язкових платежів як кримінально каране діяння.....	54
Висновки до розділу 2.....	67
РОЗДІЛ 3. ПРІОРИТЕТИ ВДОСКОНАЛЕННЯ ЗАКОНОДАВСТВА ПРО КРИМІНАЛЬНУ ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА ЕКОНОМІЧНІ ЗЛОЧИНИ.....	70
3.1. Зарубіжний досвід встановлення кримінальної відповідальності за економічні злочини та його застосування в Україні.....	70
3.2. Декриміналізація економічної злочинності у контексті інтеграційних процесів.....	82
Висновки до розділу 3.....	91
ВИСНОВКИ.....	93
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	98

ВСТУП

Актуальність теми. В сучасних умовах найбільшою небезпекою характеризується злочинність у сфері економіки, структура якої чітко не визначена законодавцем, однак за своєю сутністю містить у собі в основному злочини проти власності, злочини в сфері господарської діяльності і злочини у сфері службової діяльності. У своїй сукупності ці злочини не тільки визначають характер сучасної економічної злочинності, але й впливають на кримінологічну безпеку всього суспільства.

Важливість дослідження означеної проблематики підсилюється ще й тим, що можливість подолання в Україні стійких кризових явищ, її структурна перебудова, підсилення засад ринкової економіки тісно пов'язане з подоланням економічної злочинності, особливо зі зменшенням масштабних обсягів тіньової частки економіки та корупції.

Реактивний підхід до процесу боротьби з економічною злочинністю, що організаційно і методологічно визначає цей процес в Україні, не є ефективним в умовах динамічного зовнішнього середовища й обмеженості ресурсів суспільства. Виходячи з цього, ґрунтовних досліджень потребують кримінально-правові аспекти економічної злочинності, адекватної відповідальності за їх скоєння.

Різні питання щодо специфіки економічних злочинів, їх кваліфікації, кримінальної відповідальності розглянули науковці, зокрема А. Долгова, О. Дементьєва, О. Дудоров, Р. Волинець, Д. Каменський, А. Клочко, В. Корж, О. Старостенко, Є. Стрельцов, В. Франчук та ін. В умовах сьогодення постала об'єктивна необхідність нового концептуального підходу до дослідження феномена сучасної економічної злочинності, її специфічних ознак, що дозволяє ефективно протидіяти їй. Водночас ускладнення економічного механізму породжує все нові злочинні посягання у сфері економіки, а тому дослідження економічної злочинності як об'єкта кримінального права є дуже актуальним. Зазначена проблема визначила вибір теми, мети і завдань даної

роботи.

Мета і завдання дослідження. Основною метою дослідження є комплексне вивчення економічної злочинності, виявлення її характерних особливостей та кримінально-правової регламентації.

Для досягнення зазначеної мети були поставлені такі головні **завдання:**

- з'ясувати сутність економічної злочинності та охарактеризувати її з позицій кримінального права;
- визначити специфічні ознаки економічної злочинності;
- дослідити історію виникнення економічної злочинності та її поширення в Україні;
- дати кримінально-правову характеристику окремим економічним злочинам, використовуючи матеріали судової практики;
- розглянути зарубіжний досвід встановлення кримінальної відповідальності за економічні злочини та можливості його застосування в Україні;
- дослідити явище декриміналізації економічної злочинності у контексті інтеграційних процесів.

Об'єктом дослідження є злочинність як суспільно небезпечне явище, її сучасні особливості становлення, розвитку та зміни.

Предметом дослідження економічна злочинність в своїх основних характеристиках та її кримінально-правова регламентація.

Методи дослідження. У ході дослідження застосовувались різноманітні методи дослідження, а саме методи індукції (на етапі збору, систематизації і обробки інформації для проведення дослідження) та дедукції (у процесі теоретичного осмислення проблеми), групування та порівняння статистичних даних (для виявлення динаміки окремих економічних злочинів), монографічний (для формулювання пропозицій щодо вдосконалення законодавства про кримінальну відповідальність за економічні злочини тощо.

Теоретичну й методологічну основу дослідження становлять законодавчі та нормативні акти, наукові праці вітчизняних та зарубіжних науковців з питань злочинності, в тому числі в економічній сфері; періодична наукова література, статистична інформація, матеріали науково-практичних конференцій, Інтернет-ресурси.

Інформаційною базою даного дослідження є матеріали вітчизняної судової практики.

Наукова новизна одержаних результатів проведеного дослідження полягає в тому, що:

1) науково-узагальнено та систематизовано погляди науковців щодо сутності економічної злочинності;

2) сформульовано авторське визначення економічної злочинності як сукупності кримінально караних діянь, спрямованих на збагачення протиправним шляхом окремих осіб чи їхніх організованих груп, що завдають економічної шкоди як інтересам окремих господарюючих суб'єктів, так і держави в цілому;

3) обґрунтовано доцільність запровадження кримінальної відповідальності юридичних осіб і щодо такого економічного злочину як фіктивне підприємництво (ст. 205 КК України), оскільки у даному випадку про створення або придбання суб'єктів підприємницької діяльності (юридичних осіб) з метою прикриття незаконної діяльності або здійснення видів діяльності, щодо яких є заборона;

4) запропоновано розробити та впровадити програму декриміналізації свідомості українського суспільства, цілями якої є формування свідомості, в першу чергу, молодій людині, яка не прийматиме як норму поведінки корупційні діяння, економічні махінації, ухилення від сплати податків, зборів та інших обов'язкових платежів та інші правопорушення в економічній сфері.

Практичне значення одержаних результатів полягає в розробленні рекомендацій щодо вдосконалення законодавства про кримінальну

відповідальність за економічні злочини, які можуть бути використані для покращення механізму протидії даному негативному явищу.

Основні теоретичні положення та практичні результати дипломної роботи за освітньо-кваліфікаційним рівнем «магістр» оприлюднені на Всеукраїнській науково-практичній конференції «» 2017 р. та висвітлені в тезах на тему: «».

Структура і обсяг роботи. Робота викладена на 109 сторінках комп'ютерного тексту і складається із вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел, який включає 112 найменувань. Робота містить 2 таблиці, 3 рисунки.

РОЗДІЛ 1

КОНЦЕПТУАЛЬНО-ПРАВОВІ ОСНОВИ ЕКОНОМІЧНОЇ ЗЛОЧИННОСТІ

1.1. Сутність економічної злочинності та її характеристика з позицій кримінального права

В останні десятиліття термін «економічна злочинність» все частіше вживається як в наукових колах сфер економіки та права, так і в спілкуванні між окремими суб'єктами суспільних відносин. Проблема поширення економічної злочинності, яка досягла значних масштабів у 20-тому столітті, на даний час залишається не тільки актуальною, а й набуває нових, все більших проявів. Тому з'ясування концептуально-правових основ економічної злочинності має надзвичайно важливе науково-практичне значення.

Засновником теорії економічної злочинності вважається американський учений Е. Сазерленд (Edwin Sutherland), який увів до наукового вжитку поняття «білокомірцевої злочинності» ще в 1939 р. на щорічній зустрічі Американської асоціації соціологів (American Sociological Society) [112].

Вітчизняний науковець А. Бойко відзначає, що у кримінології не вироблено єдиної позиції щодо розуміння дефініції «економічна злочинність». Стверджується, що сутнісні ознаки такого поняття взагалі доволі важко визначити через їхню певну умовність [8, с. 33].

М. В. Аурсаліді відзначає, що економічна злочинність є значимою характеристикою стану національної економіки, яка визначає рівень її організації та ефективність державного регулювання. Економічні злочини є частиною корисливої злочинності, безпосередньо пов'язаної з економічними відносинами в країні й у світі. Розуміння цієї групи діянь ще більш

невизначено, чим сама корислива злочинність. Проте, ці злочини в багатьох країнах розглядаються у вигляді самостійної групи [3, с. 6].

І. В. Смаль зауважує, що у світовій практиці немає загальноприйнятого тлумачення природи економічної злочинності. Досить часто в юридичній літературі, а також в офіційних документах вживаються найрізноманітніші терміни при визначенні напрямів боротьби з економічною злочинністю. У даний час склалася така ситуація, коли поняття «економічна злочинність», «злочини у сфері економіки», «злочини у сфері господарської діяльності» та інші досить часто використовуються як тотожні [87, с. 127].

Б. М. Головкін також підмітив, що у кримінологічній літературі існує велика кількість визначень злочинності у сфері економіки, що вказує на широку зацікавленість науковою спільнотою цією проблемою та складність її розв'язання. Свідченням неоднозначності розуміння досліджуваного антисоціального явища є термінологічне розмаїття, яке зустрічається на сторінках численних публікацій: «економічна злочинність», «злочинність у сфері економіки», «злочинність економічної спрямованості», «кримінальна економіка», «тіньова економіка», «злочинність у сфері підприємницької діяльності», «господарська злочинність», «економічні злочини» та ін. Досить часто зазначені словосполучення вживаються як синоніми і не несуть якогось особливого семантичного навантаження. Разом із тим, робляться спроби довести неідентичність зазначених термінів і одночасно підкреслити різну природу явищ, що ними відображаються [22, с. 128].

Отже, у науково-правових колах триває дискусія щодо коректності використання різних термінів, які позначають протиправні діяння в економіці. Зокрема А. П. Закалюк наголошує на методологічній доцільності застосування поняття «злочинність у сфері економіки», оскільки у такий спосіб визначається місце вчинення злочинів та підкреслюється його предметна сутність – порушення інтересів і цілей легальних учасників економічних відносин, а саме: отримання у правомірний спосіб прибутку, доданої вартості [35, с. 97-100]. Логіка суджень А. П. Закалюка зводиться до

такого. Предикат «економічна» означає суспільно корисна та, що є надбанням усіх членів суспільства, підпорядкована загальнонародним інтересам, панівній системі цінностей і суспільно бажаному результату – виробництву товарів і послуг для задоволення потреб суспільства. Звідси випливає некоректність вживання терміна «економічна злочинність», оскільки за своєю сутністю остання антагоністична економіці як суспільно корисній категорії, не є її складовою, а навпаки, руйнує ринковий механізм господарювання, систему економічних відносин, і, в кінцевому підсумку, призводить до криміналізації економіки, її підпорядкування індивідуалістичним чи корпоративним інтересам окремих осіб і впливових кланів з метою отримання за рахунок праці легальних учасників економічних відносин незаконної вигоди.

На наш погляд, вищевикладена аргументація є непереконаливою у зв'язку з тим, що в даному випадку предикат «економічна» виражає не суспільну корисність щодо задоволення потреб суспільства, а конкретизує сферу суспільного життя, в якій вчиняють протиправні діяння. Тому ми поділяємо позицію тих науковців, які відстоюють доцільність використання терміну «економічна злочинність». Водночас, на нашу думку, не слід розмежовувати поняття «економічна злочинність» та «економіка у сфері економіки», тому що по суті це ідентичні поняття, а тому їх варто розглядати як поняття-синоніми.

В табл. 1.1 наведено визначення поняття «економічна злочинність», запропоновані різними науковцями.

Таблиця 1.1

Визначення поняття економічної злочинності

Автор	Сутність поняття «економічна злочинність»
1	2
Долгова А.	Складна сукупність декількох десятків складів злочинів, передбачених кримінальним законом, до яких відносять: розкрадання, незаконні угоди з валютними цінностями, виготовлення чи збут фальшивих грошей чи цінних паперів, укриття доходів від оподаткування, обман споживачів, укриття коштів в іноземній валюті, незаконне підприємництво у торгівлі, контрабанда, випуск, продаж товарів, що не відповідають вимогам безпеки та інші злочини [49].
Мочкош Я.	Корисливі діяння, вчинювані особами, які виконують певні функції у сфері виробництва, товарообігу чи фінансової діяльності і спрямовані на отримання незаконного прибутку; високий ступінь їх поширеності, тривало і поширено розвивається під прикриттям економічної діяльності; здатність до швидких змін на ґрунті професійної діяльності з використанням необхідних фахівців; енергійний перехід до нових організаційних та структурних перетворень та активна протидія правоохоронним органам [65].
Даньшин І.	Умисні корисливі злочини проти економічних відносин власності; умисні корисливі господарсько-економічні злочини; злочини посадових осіб, пов'язані із заподіянням істотної шкоди економічній діяльності; злочини, які вчиняються злочинними організованими групами та злочинними організаціями і завдають шкоду економічним відносинам власності, а також комерційній, фінансовій, банківській та іншій господарсько-економічній діяльності [56]
Литвак О.	Сукупність умисних корисливих злочинів, які вчиняються посадовими особами, іншими працівниками підприємств та установ, незалежно від форм власності, шляхом використання службового становища і місця роботи, а також так званих злочинних промислів, здійснення яких не пов'язане з використанням службового становища [59].
Стрельцов Є.	Передбачені кримінальним законом діяння, спрямовані на порушення відносин власності (майнові відносини) й існуючого порядку здійснення господарської діяльності [94].
Сукач Н.	Сукупність корисливих зазіхань на власність, на привласнення частини результатів діяльності підприємств, організацій і установ, що сприяє формуванню та здійсненню кримінальних та корупційних дій, в результаті яких формуються грошові потоки, які використовуються злочинними елементами з метою збагачення [99].

Продовження табл. 1.1

1	2
Корж В.	Вчинення злочинів у сфері економічної діяльності створеними в структурі підприємництва та фіктивного підприємництва організованими злочинними утвореннями, тобто організованими злочинними групами, злочинними організаціями, спільнотою, що мають корумповані зв'язки зі службовими особами державних органів, що мають закономірні цілі – отримання злочинних доходів та їх легалізацію [47].
Клименко Н.	Поняття комплексне, воно є сукупністю корисливих посягань на економічні відносини, що охороняються законом, незалежно від форм власності та видів діяльності її суб'єктів [40].
Петров Е. Марченко Р. Барінова Л.	Сукупність корисливих злочинів, учинених у сфері економіки особами в процесі їхньої професійної діяльності, й у зв'язку з цією діяльністю, що зазіхають на власність та інші інтереси споживачів, партнерів, конкурентів і держави, а також на порядок управління економікою в різних галузях господарства [78].
Коваленко В.	Це кримінально карні винні і суспільно небезпечні діяння, при вчиненні яких для одержання матеріальної вигоди використовуються легальні економічні інститути (правила, форми, процедури, механізми економічної діяльності) [42].

Отже, економічна злочинність об'єднує сукупність кримінально караних діянь, спрямованих на збагачення протиправним шляхом окремих осіб чи їхніх організованих груп, що завдають економічної шкоди як інтересам окремих господарюючих суб'єктів, так і держави в цілому.

У контексті даного дослідження слід конкретизувати сутність поняття «економічний злочин», виходячи з теорії кримінального права.

В історії кримінального права поняття злочину визначалось по-різному, а тому залежно від того, чому надавалось більшого значення – соціальній чи правовій характеристиці злочину, виділяють три визначення поняття злочину: формальне, матеріальне і формально-матеріальне.

Формальне визначення відображає юридичну природу та ознаки злочину. Так, відповідно до даного розуміння злочином визнають таке діяння, яке передбачене законом як кримінальне каране (іншими словами, злочинним є те, що карано, або злочинним є те, що передбачене в кримінальному законі).

Згідно із матеріальним визначенням виділяється тільки соціальна сутність злочину, його протиріччя із встановленими соціальними цінностями (тобто злочин є суспільно небезпечним діянням).

Формально-матеріальне визначення об'єднує соціальну та юридичну характеристики злочину (злочин – це суспільне небезпечне діяння, що передбачене кримінальним законом) [11, с. 25].

Вищезазначене дозволяє дійти логічного висновку, що законодавець, визначаючи злочин як передбачене кримінальним кодексом суспільно небезпечне винне діяння (дія або бездіяльність), вчинене суб'єктом злочину (ст. 11 КК України) [54], притримується формально-матеріального підходу до розуміння злочину.

У контексті даного дослідження відзначимо, що існують різні погляди на розуміння сутності економічного злочину. Так, Є. Л. Стрельцов стверджує, що економічні злочини включають протиправні діяння, спрямовані на порушення відносин власності та існуючого порядку здійснення господарської діяльності [94, с. 121]. У зв'язку із зазначеним доречним буде зауваження О. Литвак такого аспекту, як обов'язків зв'язок економічних злочинів з посадовими злочинами [60, с. 36].

Відомий кримінолог А. Долгова до економічних злочинів відносить: розкрадання, незаконні угоди з валютними цінностями, виготовлення чи збут фальшивих грошей чи цінних паперів, укриття доходів від оподаткування, обман споживачів, укриття коштів в іноземній валюті, незаконне підприємництво у торгівлі, контрабанду, випуск, продаж товарів, що не відповідають вимогам безпеки [49, с. 31].

Чинний Кримінальний кодекс (КК) України містить у собі велику групу норм, які визначають кримінальність діянь у сфері економічної (господарської) діяльності і юридичну відповідальність за їх скоєння. Вони об'єднані в самостійні розділи Особливої частини КК України (розділ VII) – «Злочини у сфері господарської діяльності» і розділ VI «Злочини проти власності» [54]. Водночас Є. В. Невмержицький слушно відзначає, що у

сфері економічної діяльності можуть скоюватись і злочини, передбачені іншими розділами КК, зокрема, злочини у сфері службової діяльності. Наприклад, зловживання владою або службовим становищем (ст. 364 КК), перевищення влади або службових повноважень (ст. 366 КК), хабарництво (ст. 368 – 370) [68, с. 215].

Об'єднуючи в самостійний розділ Особливої частини КК (VII розділ) злочини, які вчиняються у сфері господарської діяльності, законодавець виходить із спільності їх родового об'єкта, яким є суспільні відносини, що складаються з приводу виробництва, розподілу, обміну та споживання товарів, робіт і послуг. Безпосереднім об'єктом цих злочинів є конкретні суспільні відносини, що утворюються у певній сфері господарської діяльності. При вчиненні деяких злочинів у сфері господарської діяльності шкода заподіюється, крім основного, ще й додатковому безпосередньому об'єкту.

З об'єктивної сторони більшість злочинів у сфері господарської діяльності вчиняються шляхом дії (наприклад, фіктивне підприємництво, протидія законній господарській діяльності, контрабанда тощо). Окремі злочини можуть виразитися тільки у зверненні до законодавчих та інших нормативних актів інших галузей права (наприклад, підприємницького, банківського, митного, податкового, валютного).

Суб'єктивна сторона злочинів, які вчиняються у сфері господарської діяльності, характеризується виключно умисною формою вини. Обов'язковою ознакою суб'єктивної сторони деяких складів є наявність мотиву та мети. Так, відповідальність за розголошення комерційної таємниці настає тільки тоді, коли це діяння вчинене з корисливих чи інших особистих мотивів. Умисні дії, спрямовані на отримання відомостей, що становлять комерційну таємницю, утворюють злочин за наявності спеціальної мети – розголошення чи іншого використання таких відомостей.

Велику частину злочинів у сфері господарської діяльності слід віднести до злочинів з формальним складом. Тому такі злочини необхідно

вважати закінченими незалежно від настання наслідків, тобто з моменту вчинення вказаних у законі дій. Так, виготовлення, зберігання, придбання, перевезення, пересилання, ввезення в Україну з метою збуту чи збут підроблених грошей, державних цінних паперів або білетів державної лотереї є закінченим з моменту вчинення хоча б однієї з указаних дій, а не з моменту настання негативних наслідків внаслідок цих дій [68, с. 216].

Серед злочинів у сфері господарської діяльності є злочини з так званим матеріальним складом, тобто такі, для об'єктивної сторони яких необхідно встановити не тільки суспільно небезпечне діяння, а й настання шкідливих наслідків (наприклад, приховування стійкої фінансової неспроможності, доведення до банкрутства).

Відповідальність за окремі злочини у сфері господарської діяльності законодавець пов'язує з розміром предмета злочину. Так, відповідальність за порушення законодавства про бюджетну систему України настає тільки тоді, коли предметом цього злочину були бюджетні кошти у великих розмірах.

Більшість диспозицій статей, що встановлюють відповідальність за злочини у сфері господарської діяльності, є бланкетними, тому встановлення ознак об'єктивної сторони цих злочинів передбачає платник податків, засновник, власник суб'єкта господарської діяльності та ін.

З'ясування зазначених об'єктивних та суб'єктивних ознак дозволяє сформулювати поняття злочинів у сфері господарської діяльності. Це умисне діяння (дія або бездіяльність) у сфері господарської діяльності, що заподіює шкоду суспільним відносинам, які складаються з приводу виробництва, розподілу, обміну і споживання товарів, робіт і послуг [68, с. 217].

Узагальнюючи вищезазначене, нами зроблено висновок, що економічний злочин – це корисливе винне діяння, що посягає на відносини у сфері економічної діяльності, має суспільно небезпечний характер. Його суб'єктом є особа чи група осіб із прагненням задоволення корисливих цілей, що полягають, здебільшого, в намірі індивідуального збагачення. Економічні злочини є поняттям ширшим, ніж злочини у сфері господарської діяльності,

оскільки також включають злочини проти власності, а також злочини у сфері службової діяльності.

1.2. Специфічні ознаки економічної злочинності

Для всебічної та ґрунтовної кримінальної характеристики економічної злочинності першочерговим є з'ясування ознак, що вирізняють її з-поміж інших видів протиправних діянь. У кримінально-правовому аспекті ознаки характеризують злочин як правове явище і визначають його істотні сторони.

За спільністю понять можна виділити три рівні кримінально-правових ознак злочину. Загальні ознаки притаманні усім злочинам:

- протиправність;
- суспільна небезпека;
- винність;
- караність у кримінальному порядку [107, с. 34-37; 4, с. 20].

Зупинимось детальніше на вищезазначених ознаках злочинів з точки зору кримінального права.

Так, протиправність як формальна ознака злочину означає передбачення його кримінальним законом. Кримінальна протиправність має тісний зв'язок із суспільною небезпечністю: вона є суб'єктивним вираженням об'єктивної, реальної небезпечності діяння для суспільних відносин, її законодавчої оцінки. З огляду на це, кримінальна протиправність є юридичною, правовою оцінкою суспільної небезпечності, закріпленою в законі. Саме суспільна небезпечність, її ступінь визначає об'єктивні межі протиправності, за якими не може поставати питання про криміналізацію діяння. Законодавче виділення кримінальної протиправності в якості обов'язкової ознаки злочину – це чітке вираження принципу законності в кримінальному праві. Так, до кримінальної відповідальності та покарання

може притягнутися тільки та особа, яка вчинила суспільне небезпечне діяння, визначене законом як злочин [51, с. 28].

Під суспільною небезпечністю як матеріальною ознакою злочину в кримінальному праві розуміють те, що діяння або заподіює шкоду відносинам, які охороняє кримінальний закон, або містить у собі реальну можливість заподіяння такої шкоди. Це є об'єктивною властивістю злочину, реальне порушення відносин, що склалися в суспільстві. Появу, зміну, втрату суспільної небезпечності діяння спричинюють об'єктивні закономірності суспільного розвитку, нерозривний зв'язок з соціально-економічними процесами в суспільстві. У частині 1 ст. 11 КК України суспільна небезпечність як обов'язкова ознака злочину тільки згадується, однак її зміст не розкривається [54]. Оцінка суспільної небезпечності діяння як ознаки злочину здійснюється на двох рівнях:

- по-перше, на законодавчому, коли законодавцем криміналізується суспільне небезпечне діяння;

- по-друге, на правозастосовному, коли органом дізнання, слідчим, прокурором, суддею оцінюється суспільна небезпечність вчиненого злочину.

З огляду на зазначене, суспільна небезпечність відноситься до оціночних понять. Критерій оцінки суспільної небезпечності, її ступеня – це об'єктивні та суб'єктивні ознаки злочину, а саме об'єкт, на який посягає злочин, наслідки, спосіб вчинення злочину, форма вини, мотив і мета тощо [50, с. 41].

Винність відображає найважливіший принцип кримінального права – принцип суб'єктивного ставлення, тобто відповідальність лише при наявності вини, що впливає зі ст. 62 Конституції України [46]. Частиною 2 ст. 2 КК України закріплено даний принцип із вказанням, що особу вважають невинуватою у вчиненні злочину і її не можуть піддати кримінальному покаранню, доки її вина не буде доведена в законному порядку і встановлена обвинувальним вирокком суду.

Отже, законом про кримінальну відповідальність виключається об'єктивне ставлення, тобто відповідальність за шкоду, яка заподіяна при відсутності вини, яка згідно із ст. 23 КК України є психічним ставленням особи до вчинюваної дії чи бездіяльності та її наслідків, виражене у формі умислу або необережності [67, с. 39].

Караність – це погроза застосування покарання за злочин, що містить кримінально-правові санкції. За своєю сутністю караність впливає із суспільної небезпечності та протиправності діяння. Діяння тому і є кримінально караним, оскільки є суспільно небезпечним і передбачається кримінальним законом як злочин [4, с. 29].

Водночас діяння, за яке в законі передбачене кримінальне покарання, не втрачає властивостей злочину, якщо в конкретному випадку його вчинення за нього не буде призначене покарання (наприклад, після закінчення строків давності, за амністією й ін.).

Узагальнюючи, варто наголосити, що тільки наявність сукупності розглянутих чотирьох ознак (суспільна небезпечність, винність, протиправність, караність) означає діяння, вчинене суб'єктом злочину, як злочин.

Окремі ознаки дозволяють визначати родову видову приналежність економічних злочинів. Якщо загальна ознака – це засіб розпізнавання злочину, то окремі ознаки служать засобом отримання знання про місце даного злочину в системі кримінально-правової класифікації злочинів, що необхідно для здійснення його правильної кримінально-правової кваліфікації. Нарешті третій рівень – ознаки елементів складу злочину (об'єктивні і суб'єктивні), які властиві усім злочинам певного виду. Елемент складу злочину є частиною системи складу злочину, включаючи групу ознак, відповідних різним сторонам злочину: його об'єкту, об'єктивній стороні, суб'єкту і суб'єктивній стороні. Під ознаками елементів складу злочину в праві розуміють окремі види та різновиди обставин, що є компонентами кримінально-правових елементів складу злочину, вказівки, на які містить

диспозиція тієї чи іншої статті Особливої частини Кримінального кодексу [111, с. 623].

У численних наукових працях висловлювалися різні судження щодо типових ознак економічної злочинності. На основі абстрагування від непринципових відмінностей наявних позицій та враховуючи обґрунтовану нами позицію щодо тотожності понять «економічна злочинність» та «злочинність у сфері економіки» виділені характерні ознаки досліджуваного виду зазначеної злочинності, а саме:

- а) спільний родовий об'єкт посягання – економічні відносини;
- б) наявність спільної для всіх злочинів корисливої мотивації і загальної мети отримання економічної вигоди (майнового і немайнового характеру);
- в) детермінованість одними і тими ж соціальними факторами, що є складовими детермінуючого комплексу економічної злочинності;
- г) суб'єкти вчинення економічних злочинів – це здебільшого:
 - безпосередні учасники економічної діяльності;
 - особи, які не беруть участі в економічній діяльності, проте посягають на економічні відносини;
 - представники регуляторної сфери економіки, які мають дозвільні та контрольні повноваження;
 - суспільно небезпечні наслідки економічних злочинів, що проявляються у заподіянні матеріальної шкоди державі та господарюючим суб'єктам, погіршення ділової репутації, а також шкода інтересам споживачів.

Ґрунтуючись на результатах дослідження Б. М. Головкина [22], можна стверджувати, що матеріальною ознакою економічної злочинності є незаконне збагачення через нанесення матеріальної шкоди юридичним і фізичним особам, що займаються економічною діяльністю. З огляду на це, досліджуваний вид злочинності слід відносити до типу корисливої злочинності.

Формальною ознакою економічної злочинності є суб'єкт заподіяння матеріальної шкоди. Останній можна розподіляти на загальний та спеціальний. До загального суб'єкту слід відносити працівників підприємств, установ, організацій при виконанні своїх функціональних обов'язків, а також інших осіб, злочинними діями яких спричинена шкода підприємствам, установам, організаціям або господарюючим суб'єктам. До спеціального суб'єкту варто відносити службових осіб, якими виконуються організаційно-розпорядчі чи адміністративно-господарські обов'язки на підприємствах, установах, організаціях різних форм власності, а також службових осіб органів влади та місцевого самоврядування, якими виконуються управлінські й контрольні функції щодо економічної діяльності.

Родова ознака даного виду злочинності – це економічна спрямованість злочинних посягань, що передбачає певну сукупність різнорідних груп злочинів, що об'єднані на основі сталих зв'язків між окремими елементами єдиного механізму організації та функціонування національної економіки, а також спільними кримінальними інтересами контингенту злочинців щодо незаконного збагачення у процесі здійснення безпосередньої господарської діяльності або управління й контролю за нею.

Видова ознака економічної злочинності – це розподіл різнорідних корисливих злочинів за видами економічної діяльності. Так, відповідно до Національного класифікатора України, зокрема «Класифікації видів економічної діяльності (КВЕД-2012)» вирізняються наступні різновиди останньої:

- сільське господарство, лісове господарство та рибне господарство;
- добувна промисловість та розроблення кар'єрів;
- переробна промисловість;
- постачання електроенергії, газу, пари та кондиційного повітря;
- водопостачання;
- каналізація, поводження з відходами; будівництво;
- оптова та роздрібна торгівля;

- ремонт автотранспортних засобів і мотоциклів;
- транспорт, складське господарство, поштова та кур'єрська діяльність;
- тимчасове розміщування й організація харчування;
- інформація та телекомунікації;
- фінансова та страхова діяльність;
- операції з нерухомим майном;
- професійна, наукова та технічна діяльність;
- діяльність у сфері адміністративного та допоміжного обслуговування;
- освіта;
- охорона здоров'я та надання соціальної допомоги;
- мистецтво, спорт, розваги та відпочинок;
- діяльність домашніх господарств;
- діяльність екстериторіальних організацій і органів;
- надання інших видів послуг.

Кожен розділ класифікації включає диференційовані класифікаційних позиції, що деталізують перелік різновидів економічної діяльності. КВЕД побудовано за ієрархічною системою кодування із застосуванням літерно-цифрового коду класифікаційних позицій [77].

Суспільно небезпечними наслідками економічних злочинів є заподіяння матеріальної шкоди державі і суб'єктам господарювання, підрив їхньої ділової репутації, а також спричинення шкоди інтересам споживачів.

Розглядаючи феномен економічної злочинності, М. В. Аурсаліді наголошує, що необхідно враховувати його специфічні ознаки, до яких відносить те, що:

- сукупність цих злочинів відбувається в сфері економічних відносин;
- об'єктом злочинних зазіхань виступають, насамперед, відносини власності в різних матеріалізованих формах. Найбільш очевидна форма злочинності в сфері економіки – розкрадання власності. До цієї ж категорії можуть бути віднесені посадові злочини (зловживання владою чи службовим

становищем, хабарництво), якщо вони відбуваються в зв'язку, із приводу чи в процесі економічних відносин;

- економічну злочинність не можна розглядати як щось існуюче окремо від соціальної, економічної структури суспільства, вони органічно пов'язані;

- економічна злочинність виражається, насамперед, у сукупності корисливих зазіхань на власність, порядок управління економікою з боку осіб, що виконують визначені функції в системі економічних відносин;

- злочинне поведіння в економічній сфері безпосередньо породжується ослабленням соціального контролю над протиправними й антигромадськими інтересами окремих осіб і груп, що впливають з умов їх економічної діяльності, яка, у свою чергу, тісно пов'язана з природою господарських відносин на певному етапі розвитку суспільства, економіки і т. ін.

Найбільш важливою ознакою економічної злочинності є її системний зв'язок із соціальною, економічною, політичною структурою суспільства. Цей факт визначає недостатність заходів щодо контролю та стримування по відношенню до цього типу порушень закону [3, с. 7].

Г. А. Матусовський зазначає, що однією із головних ознак економічних злочинів є те, що їх переважна частина – це корисливі діяння, які вчиняють особи, які виконують певні функції у сфері виробництва і послуг, а також особи, пов'язані із регулюванням цієї діяльності та контролем за нею [63, с. 15].

Н. Волженін до ознак економічної злочинності відносить:

- вчинення цих діянь у сфері економічної діяльності, тобто діяльності, пов'язаної з виробництвом, обміном, розподілом і споживанням матеріальних благ та послуг;

- заподіяння шкоди економічним інтересам громадян, господарюючим суб'єктам і державі, що охороняються кримінальним законом;

- умисний і переважно корисливий характер злочинів [29, с. 299].

А. М. Бойко стверджує, що об'єктом економічної злочинності є механізм організації національної економіки (механізм господарювання) як один із основних елементів економічної системи суспільства. Також науковець як ознаку економічної злочинності виділяє кримінологічну однорідність злочинів та її мету – отримання економічної вигоди. Економічні потреби суб'єктів господарювання формують відповідні інтереси, які найточніше визначають зовнішні ознаки господарських відносин і найповніше передають їх внутрішню (змістовну) сутність [9, с. 38].

А. Долгова до основних ознак економічної злочинності відносить:

- високу латентність;
- тісний зв'язок з організованою злочинністю;
- корисливу мотивацію;
- стійкі негативні тенденції [49, с. 258].

Є. Дементьєва на підставі аналізу зарубіжної кримінологічної літератури визначає такі ознаки кримінально караних діянь у сфері економічної діяльності:

- здійснюються в межах та під прикриттям законної економічної діяльності;
- мають корисливий характер;
- характеризуються триваючим систематичним розвитком;
- спричиняють шкоду економічним інтересам держави, приватного підприємництва та громадян;
- вчинюються юридичними та фізичними особами, які діють від імені та в інтересах підприємства [28, с. 68].

Авторський колектив під керівництвом О. М. Джужі відзначає, що систематичну економічну злочинну діяльність характеризують наступні риси:

- 1) протиправні засоби досягнення мети;
- 2) професіоналізм і спеціалізація;
- 3) конспірація;

- 4) здійснення розвідувальних і контррозвідувальних заходів;
- 5) прагнення нейтралізувати працівників державних органів влади і управління (корупція);
- 6) зовнішня видимість законності дій [29, с. 301].

Доречно наголосити, що для економічних злочинів характерне вчинення комплексу взаємопов'язаних злочинних дій, кожна з яких може містити ознаки закінченого злочину, спрямованого на досягнення основної мети. Т. І. Савчук з позицій досудового розслідування відзначає, що може виявитись цілий ланцюг злочинних дій, які були необхідними умовами вчинення основного злочину або способами його приховання тощо. Досить часто ознаки таких злочинів виявляються саме слідчими у процесі досудового слідства. Так, слідчим можуть бути виявлені дані, які свідчать:

- 1) про новий епізод злочинної діяльності підозрюваного;
- 2) про злочин, учинений іншою особою, співучасником;
- 3) про інші злочини, за допомогою яких, можливо, відбувалась підготовка або приховання основного злочину [84, с. 151].

Підсумовуючи вищенаведене, можна відзначити, що специфічними ознаками економічної злочинності є високий рівень латентності; умисність і корисливість; наявність зазіхання на усталений економічний механізм як на рівні держави, так і на рівні окремого суб'єкта господарювання; нанесення шкоди економічним інтересам громадян, господарюючим суб'єктам і державі, що охороняються кримінальним законом.

1.3. Історія виникнення економічної злочинності та її поширення в Україні

Правникам завжди подобався повчальний вислів: «*Scire leges non est enim verba earum tenere, sed vim as potestatem*» (у перекладі з латинської «Знання законів полягає не в тому, щоб пам'ятати їхні слова, а в тім, щоб

розуміти їхній зміст»), яким вони керуються і в процесах сьогодення. Адже це слушне висловлювання не втратило свого сенсу і тепер, коли мова йде про заходи протидії щодо поширення такого небезпечного соціального явища, як економічна злочинність [106, с. 215].

Як вже було зазначено, незаконні вчинки в економічному сегменті негативно впливають не тільки на вітчизняну економіку і добробут громадян, але також є сприятливим фундаментом для функціонування злочинних угруповань та підвищують рівень корупції у структурах державної влади та серед працівників правоохоронних органів.

Тому, завдячуючи ефективній економіці, здійснюється реалізація багатьох соціальних програм, а також збільшується престиж країни на світовому рівні.

Слушною є думка М. В. Аурсаліді про те, що початковим етапом наукового дослідження такого явища як економічна злочинність у сфері ринкової економіки можна вважати 1945 р., завдяки поняттю “білокомірцева злочинність”, як діяння, що вчиняються особами, які займають високі посади у сфері бізнесу. З часом ці злочини поповнились також ухиленням від сплати податків, комп’ютерними злочинами та іншими, які несуть потенційну загрозу для економіки держави, а також її окремих галузей, у сфері підприємницької діяльності, а також завдають шкоди економічним інтересам окремих верств населення. Список таких злочинів передбачав до 20-30 складів [3, с. 6].

Разом з тим думки багатьох вчених сходяться до того, що першими проявами злочинності у сфері економіки були діяння, які відбувалися у процесі об’єднання общин в адміністративно-господарські формування, що в кінцевому результаті призвело до утворення держав. Саме вони взяли на себе повноваження з регулювання процесів господарської діяльності та визначення протиправних діянь, за які застосовувалися кримінально-примусові заходи. Так, як зазначено в одній із найдавніших пам’яток права (Кодекс Хаммурапі – XVIII ст. до н.е.) – умови дійсності та порядок

укладення угод купівлі-продажу. Вагомість такого регулювання засвідчує той факт, що покаранням за таке порушення була навіть смертна кара [109, с. 45].

З цього приводу слід звернутися до правової системи часів Вавилонської державності, в якій була передбачена відповідальність селян за недобросовісне відношення до праці на полі власника або за пошкодження його системи штучного зрошення. Також, кримінально-караним діянням вважався обман на вазі. Саме тому, для уникнення такого правопорушення на ринках була встановлювалися «контрольні» ваги, за допомогою яких покупець мав можливість визначити відповідність ваги придбаного товару. В разі виявлення порушень, несумлінному продавцеві могли навіть відрубати руку [8, с. 28].

В процесі розвитку товарного виробництва відбувалося вдосконалення правової системи, яка була спрямована захисти населення від товарів, які мали приховані недоліки. Особлива увага приділялась продуктам харчування, тому що в той час людство потерпало від величезного поширення епідемій. Для протидії таким правопорушенням у Стародавньому Римі були створені курульні еділи, які виконували функції «господарської поліції» (I ст. до н.е.) [8, с. 144]. Так було зроблено перші спроби створення сучасних органів із захисту прав споживачів.

Активний розвиток торговельних відносин між державами Стародавнього світу призвів до нагальної потреби щодо захисту господарських систем кожної окремої країни. Із цього моменту починається зародження митного законодавства, яке регулює рух товарів через кордон. Одночасно зі встановленням заборон виникають і їхні порушення. Правовими пам'ятками Афінської держави IV ст. до н.е. встановлювалися факти спекуляції та контрабанди товарів щодо руху яких були встановлені обмеження, що стосувалися вивезенню з країни смоли, льону, будівельних матеріалів, олії, меду тощо [8, с. 49].

Варто зазначити, що діяльність римських юристів того часу була зорієнтована на концепцію справедливості, опрацьовану Аристотелем. Вчений-філософ виділяв два види справедливості, а саме зрівнювальну (комутативну) та розподільчу (дистрибутивну). Символом зрівнювальної справедливості є договір вільних, добрих взаємних волевиявлень його учасників. А розподільча справедливість охоплювала державну та публічну сфери. Таким чином був сформований розподіл справедливості у публічному та приватному праві [83, с. 152]. Зокрема в останньому містились санкції за такі неправомірні діяння, як підроблення документів, зміна заповіту, фальсифікація або сприяння у підробленні грошей, підкуп свідка, судді, неповідомлення про такі злочини, як фальшування мірок і вагових знарядь, продаж однієї речі більше, як одній особі [109, с. 50].

Для ефективного функціонування державних органів необхідною умовою була наявність потужної матеріальної бази, формування якої лягало на «плечі» суспільства у формі сплати данини, податків, зборів, мита тощо. Існування централізованого накопичувача коштів призвело до виникнення двох протиправних діянь, які в майбутньому матеріалізувалися в злочини: з одного боку піддані використовували будь-які можливості уникнення сплати данини (сучасне ухилення від сплати податків, зборів, інших обов'язкових платежів), а з іншого – чиновники мали добру нагоду для зловживань (сучасні прояви корупції).

Перші прояви корупційних діянь були зафіксовані ще в другій половині XXIV ст. до н.е. У найстарішій правовій пам'ятці, яка відома людству – архіві стародавнього Вавилону – зазначено про те, що цар Лагаша (територія сучасного Іраку) Уракагіна (епоха шумерів і семітів) був змушений реформувати своє державне управління з метою припинення зловживань своїх чиновників та суддів [6].

Суспільною небезпекою корупційних діянь як у стародавні часи, так і в теперішні дні є привілейований стан суб'єктів даних злочинів, завдяки чому

їхні діяння часто залишаються безкарні. Ще Еразм з Роттердаму у XVI ст. відзначав наступне: «Коли хтось конячку вкраде, його вішають; того ж хто привласнює суспільні гроші, хто внаслідок монополії, лихварства, шахрайства або іншим нечесним способом краде у тисячу разів більше, до того співгромадяни ставляться з повагою; якщо хтось комусь піділлє отрути, його буде покарано за вбивство, але той, хто отрує багатьох людей розбавленим вином чи зіпсутою олією, виходить сухим із води» [8, с. 11].

Проблеми протидії злочинним проявам економічного спрямування в контексті зловживання своїм службовим становищем з метою отримання прибутку (нагороди, подарунку) висвітлюються багатьма релігійними пам'ятками світу. Зокрема, у Старому Завіті відзначається, що Мойсеєві було дано пораду про призначення на посади чиновників та суддів саме тих, хто ненавидить нечесні прибутки. До речі, сам Мойсей осуджував службових осіб за те, що вони отримували подарунки, оскільки вважав, що вони «засліплювали очі». Також варто відзначити, що законодавство того часу встановлювало кримінально-карані норми за такий неправомірний вчинок, як обман у наступних його проявах: обман на вазі, мірці, під час гарантування умов купівлі-продажу; заволодіння землею сусіда шляхом обману та ін. [8, с. 50]. У мусульманських країнах існувала заборона не лише приймати хабар, а й пропонувати його, або сприяти в його даванні. Пізніше пророк Мухамед застерігав, що Аллах прокляне всіх, хто платить та бере «несправедливу» винагороду. А Будда наголошував на тому, що хабарництво призводить не лише до прийняття несправедливих рішень, а й до того, що високі державні посади займають нечесні люди. Коли правитель, перебуваючи на посаді керівника держави, шукає особистої вигоди, то колись це призведе до перекручення сутності суспільних відносин, а також до ігнорування принципу справедливості [75, с. 54-57].

Основними засадами державного устрою, які закріплювались в ряді релігійних джерел, були відображені стародавніми правовими пам'ятками. Так, один із законів Солона (афінського політика, законодавця та

реформатора VI ст. до н.е.) наголошував: «Хто не зможе вказати на які засоби він живе, той позбувається громадянських прав» [7, с. 216].

Слід зазначити, що у періоді середньовіччя поняття корупції отримує значення, яке мало свій прояв лише у церковних та канонічних відносинах, спокусах диявола. Це пов'язувалось із процесами боротьби інквізиції з грецькими коріннями латинської мови. Результатами якої стала заміна терміну «каталіз» (від грец. *katalysis* – руйнування, знищення) на латинський «корупція», що в католицизмі виступав у значенні – гріховність [6].

Існує судження про те, що максимальною досконалістю позитивного права (закони, кодекси, укази) є його наближення до природного права. Ще Сократ наголошував на тому, що якщо позитивне право, створене людиною, не буде відповідати вищому природному праву, то воно не може бути легітимне і не може здійснювати регулювання та бути критерієм суспільних відносин [10, с. 34]. Саме тому основними релігійними пам'ятками закріплені основні принципи, чесності, справедливості та гуманності, а також взаємодії людей як між собою так і з природою. Це є тим правовим джерелом, де моральне, правдиве і законне є синонімічними поняттями.

Також слід відзначити, що питаннями врегулювання неправомірної економічної поведінки були стурбовані також і правителі нашої держави в період її становлення та розвитку (X–XII ст. н.е.). У той час державні чиновники були забезпечені громадою за правилами єдиних норм. Звичайно, що не всіх ці норми влаштовували, та ніякі жорсткі санкції, які були при цьому допущені, не встановлювалися. Всі конфлікти та спори вирішувалися міськими старійшинами, які на протязі багатьох років, завдяки своєму розуму та справедливості, заслуговували на довіру та могли виступати у ролі судді. Звичайно, такий спосіб вирішення проблеми вчинення неправомірних діянь не міг бути завжди ефективним.

Економічні правопорушення також знаходили своє відображення і в епоху розквіту Київської Русі (X–XII ст.ст.). Завдячуючи своєму географічному становищу, яке було сприятливе для налагодженню

торговельних шляхів, які поєднували країни Європи та Азії. Вже у той час було відомо про практику ухилення від сплати мита шляхом переміщення товару поза митницею. З такими порушеннями в той час боролися саме економічними методами – стягуючи штраф у розмірі подвійного мита [85, с. 132]. Тому поставала нагальна потреба у створенні єдиного документа, який би здійснював регулювання суспільних відносин в межах усієї країни. Так появився на світ найстарший збірник норм давньоруського права «Руська правда» Ярослава Мудрого (1016 р.). У цій правовій пам'ятці серед майнових злочинів найбільше уваги приділяється крадіжці (татьбі). Також тут є санкції, за якими караються такі види обману, як довготермінове неповернення боргу та отримання грошей несправедливим шляхом. Для уникнення подібних неправомірних діянь «Руська правда» чітко регламентувала умови договору займу та відповідальність за їх порушення [86, с. 18-20].

Підводячи підсумок вищевикладеного можна зазначити, що злочинність, яка посягає на безпеку економічного устрою країни, не представляється чимось новим, що притаманне лише сучасному суспільству. Це явище було відоме ще з давніх часів та існує до теперішніх днів, зазнавши трансформації лише у нових різновидах свого прояву.

З давніх часів найголовнішими природними правами людей були життя та право на свободу і прагнення до щастя, – тому саме їхній захист є першочерговим значенням. Як підтвердження цього, є вислів гетьмана Війська Запорізького Богдана Хмельницького: «... Усі народи, що живуть на світі, завжди боронили і боронитимуть вічно життя своє, свободу і власність» [10, с. 34].

В Україні економічна злочинність, в її сучасному вигляді, зародилася на початку 20-х рр. ХХ ст. в період відміни військового комунізму та зародження нової економічної політики. Вже з перших років радянської влади спостерігалось те, що будь-які прояви порушення встановлених економічних правил суворо каралися наглядовими органами. У цьому періоді був помітним особливий контроль та розподіл основних засобів виробництва

і продукції, що призвело за роки громадянської війни до повного розпаду новоствореної економічної системи та нагальної потреби щодо перегляду економічного курсу в Україні. Після впровадження нової економічної політики, легалізувалися так звані «тіньові кошти» підприємців та дрібних виробників, що у свою чергу посприяло значному підвищенню економічного рівня в державі. Поряд із цим почали зміцнюватися злочинні угруповання, діяльність яких була найбільш поширеною у сфері торгівлі та виробництві продуктів харчування, а також у сфері надання різноманітних побутових послуг для населення [48, с. 18].

У сприятливий період масових прийомів до партійних органів, лідери економічних злочинних угруповань влаштовували своїх представників у керівництво відповідних ланок, що давало їм можливість здійснювати вплив щодо прийняття рішень стосовно тих чи інших економічних реформ. Особливо зміцнилися їхні позиції в період економічних реформ 20-х рр. В той же час більшовицькі лідери, слідуючи політиці загострення класової боротьби, в 1927-1929 рр. прийняли рішення покласти край зародженню нової економічної політики, прийнявши на своїх партійних форумах жорсткі правила індустріалізації промисловості та колективізації сільського господарства, що стало поштовхом до масових репресій тих підприємців, що не погоджувалися із прийнятими рішеннями.

Репресивні заходи примушували представників економічної злочинності знаходити нові способи та шляхи нелегального виробництва та вдаватися до більш якісних та сучасних методів вчинення протиправних діянь. Працівники правоохоронних органів застосовували всі необхідні заходи щодо виявлення фактів вчинення економічних злочинів і притягнення винних осіб до відповідальності.

Як показує світова практика, у період тоталітарних правлінь в громадських колах багатьох країн світу формувалася думка про відсутність економічної злочинності в цих державах, що не зовсім відповідало дійсності. Підтвердженням припинення діяльності економічних злочинних угруповань

стали показові судові процеси на початку 80-х рр., коли до кримінальної відповідальності були притягнуті посадові особи з числа керівників державних, правоохоронних та партійних органів [48, с. 20].

Особливою своєю активністю економічна злочинність відзначалася у період розпаду СРСР. Керівники державних органів в Україні, яка здобула політичну самостійність, виявились неспроможними розробити реальну програму економічних реформ, що стало причиною масових зловживань службовим становищем керівниками підприємницьких структур та розкрадань державного і колективного майна. Економічна злочинність в цей період могла функціонувати лише опираючись на державну власність і зумовлювалася недосконалістю системи керівництва народним господарством.

Реформування економіки держави, яке здійснювалося в умовах соціалізму, що збереглося на початку 90-х рр., дало правову волю підприємництву. Але разом з тим, економічне підґрунтя для нього було відсутнє, оскільки порушувався історичний генезис, розірваний майже на 80-ти річний період, процесу накопичення приватного капіталу. Більша частина підприємців вступала в нові ринкові відносини без відповідних основних і обігових засобів. На превеликий жаль, фінансові ресурси для їх кредитування в Україні були відсутні. Разом із цим, ринок вимагав від нових підприємців легальної конкуренції з державною власністю, що було їм не під силу.

Основною проблемою в цей період була необхідність роздержавлення власності, яка розпочалася із особливим запізненням, оскільки були відсутні необхідні теоретичні положення та практичний досвід. За таких умов для розвитку підприємництва було необхідним використання власності державних підприємств для інтересів приватних фірм, чим вдало могли скористатися їх окремі керівники [44, с. 115].

Аналізуючи етапи становлення та розвитку приватного бізнесу в Україні, можна зробити висновок про те, що він розпочав своє функціонування у державних і колективних підприємствах. Усі великі

приватні структури утворились шлях їх викуплення за порівняно невеликі кошти, шляхом применшення залишкової вартості та основних засобів. Поспішні кроки щодо проведення економічних реформ через відсутність всебічно розробленої концепції призвели до стихійного явища із нанесенням значних збитків державному бюджету.

Ліквідовуючи адміністративно-командну систему в Україні було також зруйновано і державне регулювання економікою. Перехід до ринку значно послабив централізований контроль щодо збереження та використання державної власності. Водночас, завдяки таким заходами, відкрився шлях для вільного підприємництва та особистого збагачення керівників даних підприємств. Диспропорція в фактичному рівні показників матеріального забезпечення керівників таких економічних структур і приватних підприємств зростає з кожним роком.

Характеризуючи причини, завдяки яким активізується злочинна діяльність в сфері економіки, слід відзначити, що, прагнучи до побудови в Україні нової соціально-економічної системи, підґрунтям виступає колишня ідеологія. Головну роль у цьому процесі, все ж таки, відіграють корумповані структури. Вони повністю та всебічно контролюють основні економічні галузі, такі як енергетика і металургія. Ринок торгівлі газом і електроенергією знаходиться в руках окремих монополістів, які безпосередньо за допомогою урядових структур встановлюють високі ціни, жорсткі умови оплати державним та колективним підприємствам, а також приватним особам, тим самим складаючи основу економічної злочинності в Україні [44, с. 117].

Отже, після переходу України до нової економічної системи спостерігалася глобальна криза в усіх сферах життєдіяльності. Одним з Гадаємо, що одним із найнебезпечніших проявів такої кризи є економічна злочинність, котра має глибокі історичні витоки. Економічна злочинність на сучасному етапі нашого життя стала підґрунтям для організованої злочинності. Тому що ці діяння вчиняються в особливих умов, які надають їй

стабільності, суттєво підвищуючи рівень корумпованості всього державного апарату та працівників правоохоронних органів.

Висновки до розділу 1

Протиправні діяння економічної спрямованості завдають величезної шкоди не лише економіці України та добробуту населення, а й стають підґрунтям для діяльності організованої злочинності, призводять до збільшення рівня корумпованості державного апарату та правоохоронних органів. Саме завдяки ефективному функціонуванню економіки реалізуються численні соціальні програми, зростає престиж держави на світовій арені.

Економічна злочинність об'єднує сукупність кримінально караних діянь, спрямованих на збагачення протиправним шляхом окремих осіб чи їхніх організованих груп, що завдають економічної шкоди як інтересам окремих господарюючих суб'єктів, так і держави в цілому.

Економічний злочин – це корисливе винне діяння, що посягає на відносини у сфері економічної діяльності, має суспільно небезпечний характер. Його суб'єктом є особа чи група осіб із прагненням задоволення корисливих цілей, що полягають, здебільшого, в намірі індивідуального збагачення.

Специфічними ознаками економічної злочинності є високий рівень латентності; умисність і корисливість; наявність зазіхання на усталений економічний механізм як на рівні держави, так і на рівні окремого суб'єкта господарювання; нанесення шкоди економічним інтересам громадян, господарюючим суб'єктам і державі, що охороняються кримінальним законом.

Прояви злочинів, які посягають на безпеку економічного устрою держави, не є новим явищем, притаманним лише сучасності. Воно було відоме ще з давніх часів й існує до тепер, трансформувавшись лише в нові можливості свого втілення. В Україні економічна злочинність у сучасному її

прояві зародилася на початку 20-х рр. ХХ ст. в період відміни військового комунізму та впровадження нової економічної політики.

РОЗДІЛ 2

КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВА ХАРАКТЕРИСТИКА ОКРЕМИХ ЕКОНОМІЧНИХ ЗЛОЧИНІВ

2.1. Злочини у сфері банківської діяльності: особливості вчинення та кваліфікації

Банківська система відіграє особливе місце в національній економіці, адже вона функціонує задля забезпечення стабільності цінової політики, підтримання національної валюти, організації та функціонування платіжної системи. Для організації ефективної роботи кредитних установ і банків одним із пріоритетних важливих завдань є їх убезпечення від злочинних посягань, кількість яких на даний час є достатньо висока при зростаючій тенденції. Для злочинів, які вчиняються у банківській сфері, характерна значна суспільна небезпечність, що зумовлює крайнє занепокоєння з боку правоохоронних органів. Безпека банківської сфери – це беззаперечна умова сталого функціонування національної економіки, важлива сфера гарантування економічної стабільності, а тому відноситься до важливих функцій держави.

Злочини у банківській сфері є досить поширеним явищем в Україні. Злочинність у кредитно-банківській сфері продовжує набирати обертів. Історично так склалося, що надзвичайно поширеними були випадки розкрадань з використанням банківських і міжбанківських платіжних операцій. Умовами вчинення таких злочинів була відсутність розробленої Національним банком України (НБУ) нової системи міжбанківських розрахунків. Новостворені комерційні банки розраховувалися між собою та за дорученнями своїх клієнтів за існуючою в СРСР системою міжфіліальних оборотів (МФО), ніби всі вони філії одного центрального банку. Захищеність цієї системи виявилася слабкою, а отже, цими обставинами активно

користувалися винахідливі зловмисники з метою злочинного збагачення [41, с. 69].

В умовах стрімкого розвитку інформаційно-технічного забезпечення злочинність у банківській діяльності видозмінюється в бік інтелектуально прорахованих схем злочинної поведінки. Банківська система використовується не тільки як середовище для вчинення шахрайських дій і зловживань, а й як механізм приховування слідів організованої злочинної діяльності.

Для ідентифікації специфіки злочинів у банківській сфері слід розглянути ключові поняття, які мають безпосереднє відношення до об'єкта злочинних посягань, а саме: «банківська діяльність» та «банківська система». Законодавче тлумачення поняття «банківська діяльність» наведено у Законі України «Про банки і банківську діяльність» від 07.12.2000 р., ст. 2 якого визначає дану категорію як «залучення у вклади грошових коштів фізичних і юридичних осіб та розміщення зазначених коштів від свого імені, на власних умовах та на власний ризик, відкриття і ведення банківських рахунків фізичних та юридичних осіб» [5, с. 42].

Банківську систему формують різні види національних банків і кредитних установ у своїй сукупності, що функціонують в загальному грошово-кредитному механізмі. До банківської системи входить Центральний банк, мережа комерційних банків та інші кредитно-розрахункові центри. Центральним банком проводиться державна емісійна та валютна політика. Він становить основу резервної системи.

Комерційні банки виконують усі види банківських операцій. Банківську систему України формують Національний банк України та інші банки, а також філії іноземних банків, що утворені та працюють на території України згідно із чинним законодавством. Банком самостійно визначаються напрями діяльності та спеціалізація за видами послуг. Національним банком України визначаються види спеціалізованих банків і механізм отримання банком статусу спеціалізованого. Національний банк України регулює

діяльність спеціалізованих банків, використовуючи економічні нормативи та нормативно-правову базу операцій, що виконуються цими банками [5, с. 45].

Достатньо точним є визначення поняття «злочини у сфері банківської діяльності», відображене у положеннях Методичних рекомендацій Генеральної прокуратури України щодо виявлення, розкриття та розслідування злочинів, що вчиняються з використанням банківських послуг та технологій, відповідно до змісту яких «злочини у сфері банківської діяльності – це корисливі посягання на фінансові ресурси банків або інших кредитно-фінансових установ, вчинені з використанням певних кредитно-банківських операцій уповноваженими на їхнє здійснення суб'єктами підприємницької діяльності або іншими особами» [64].

Розглядаючи структуру злочинності у банківській сфері, необхідно відмітити досить різні види злочинів, які пов'язані зі зловживаннями в цій галузі: легалізація (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом (ст. 209 КК України), незаконні дії з документами на переказ, платіжними картками та іншими засобами доступу до банківських рахунків, електронними грошима, обладнання для їх виготовлення (ст. 200 КК), розголошення комерційної або банківської таємниці (ст. 232 КК) тощо. Особливу увагу необхідно звернути на деякі розповсюджені кримінальні правопорушення, наприклад, шахрайство (ст. 190 КК), привласнення, розтрату майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем (ст. 191 КК) [54], а також інші злочини, що мають специфічні для розрахунково-кредитних операцій ознаки. Злочини у банківській сфері є досить різноманітними і охоплюють склади, передбачені різними розділами КК України.

Значна кількість зловживань у банківській сфері вчиняються саме під час проведення розрахунково-кредитних операцій. Найбільш поширеними злочинами цієї сфери є шахрайства. Концентрація грошей як у готівковій, так і в безготівковій формі, різноманітність фінансових послуг та інструментів із різним рівнем захищеності та ліквідності, клієнтське поле, що розширюється,

– усе це робить банківські структури привабливим об'єктом для кримінальних вторгнень та застосування шахрайських схем [108].

Правова оцінка шахрайства дається у КК України, де шахрайство визначається як заволодіння чужим майном або придбання права на майно шляхом обману чи зловживання довірою [54]. Такий злочин, як шахрайство, може вчинюватися з використанням банківських карток, а також бути пов'язаним із викраденням грошових коштів із банкоматів. Значна кількість таких злочинів вчинюються за допомогою кредитних карток шляхом їх незаконного використання, платіжних квитанцій, підробних кредитних карток. Неприємний досвід спілкування з шахраями отримують інтернет-покупці. Інформацію про покупки у всесвітній мережі викрадачі перехоплюють за допомогою вірусних програм. Окрім цього, інтернет-продавці досить часто використовують підробні банківські платіжні документи, чужі паспорти. При цьому вимагають попередню оплату за товар і чекають до тих пір, поки кошти не надійдуть на рахунок, після чого зникають, невисилаючи товар замовнику.

Даючи кримінально-правову характеристику злочинності у банківській сфері, варто зазначити, що банки можуть бути як об'єктами злочинних посягань, так і інструментами досягнення злочинної мети. Це обумовлює необхідність класифікації таких злочинів, що дозволить виокремити певні особливості їх вчинення та визначити рекомендації щодо їх попередження.

Ми вважаємо обґрунтованою класифікацію злочинів у банківській діяльності, запропоновану А. М. Клочко, оскільки вона охоплює вже раніше проведені дослідження провідних вітчизняних та іноземних науковців з цього питання. Так, вчений поділяє злочини, пов'язані з посяганням на майно та грошові кошти банку, кошти його клієнтів, або кошти суб'єктів підприємницької діяльності, таким чином (рис. 2.1).

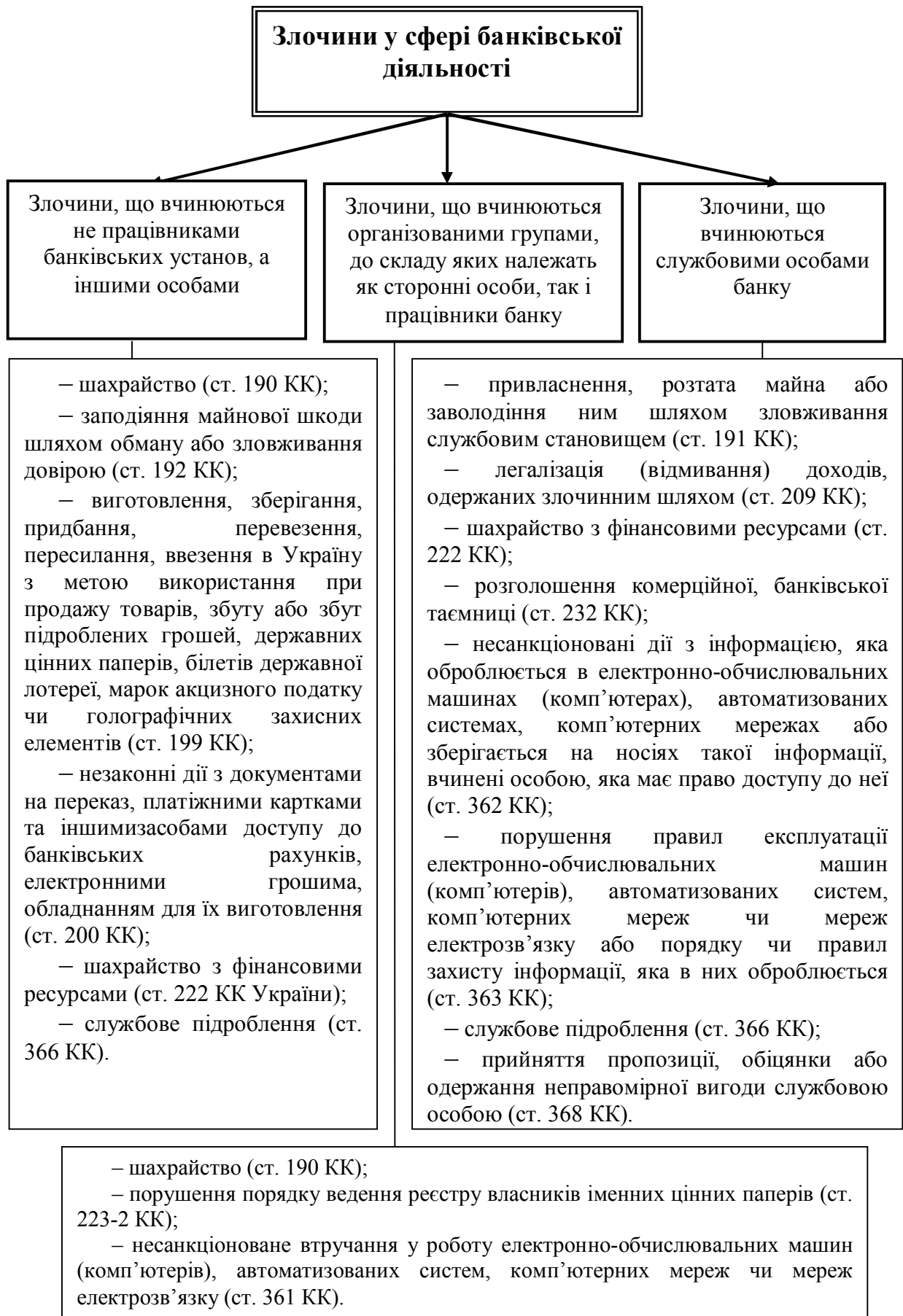

Рис. 2.1. Класифікація злочинів у банківській діяльності
(складено автором на основі [41])

Окрім цього, залежно від виду банківських послуг виокремлюють: злочини, що вчиняються при проведенні розрахункових, кредитних, валютних операцій, операцій з цінними паперами тощо [57, с. 61]. Очевидно, що вищезазначена класифікація не є вичерпною, оскільки злочинці постійно знаходять нові, все більш витончені способи вчинення злочинних посягань.

Злочини, що скоюються при проведенні розрахункових операцій, є досить різноманітними. Насамперед, вони обумовлені видами розрахунків: готівкові, безготівкові, з використанням електронних документів тощо. Значне місце в структурі банківських злочинів займають крадіжки, що вчинюються безпосередньо співробітниками банківських установ (найчастіше – касирами, інкасаторами або охоронцями).

О. В. Старостенко, досліджуючи особливості вчинення злочинів у сфері кредитування працівниками банківських установ одноосібно та в складі злочинної групи, прийшов до висновку, що воно можливе на таких етапах:

1. Звернення особи до кредитної установи із заявою та необхідними дозвільними документами.
2. Перевірка кредитною установою поданих особою дозвільних документів і надання попередніх висновків щодо повноти й дійсності поданих документів. Може вчинятися банківським працівником одноосібно та/або за сприяння третіх осіб.
3. Надання згоди уповноваженим органом кредитної установи щодо видання кредитних коштів.
4. Укладення кредитного договору й видання коштів. Може вчинятися банківським працівником одноосібно та/або за сприяння третіх осіб.
5. Виведення заставного майна з-під обтяження кредитної установи.

На етапі «звернення особи до кредитної установи із заявою та необхідними дозвільними документами» банківськими працівниками можуть вчинятися незаконні дії як одноосібно, так і в групі осіб.

Одноосібно банківським працівником можуть учинятися незаконні дії, зокрема при використанні документів і анкетних даних із кредитних справ

мешканців, котрі раніше отримували кредити у відділенні банку, де працює такий банківський працівник, або виступали поручителями в зазначених осіб. Самостійно банківським працівником приймається рішення про надання споживчих кредитів на ім'я колишніх позичальників, які не були обізнаними про такі наміри, кредитів не оформлювали, кредитних коштів не отримували та повертати не збиралися [89, с. 80].

Таких випадків є достатньо багато, і без перебільшення можна стверджувати, що у кожному банку України в різні періоди банківські працівники вчиняли подібні дії. Проте з часом такі особи зникають, а кримінальні справи, порушення за встановленими фактами, на розгляд суду не доходять, оскільки зазначені особи знаходяться у розшуку.

Наприклад, як зазначено у вироку Золотоніського міськрайонного суду Черкаської області у справі № 695/2320/14-к від 01 липня 2014 р., Особа М. в період часу з 01.12.2013 р. по 18.02.2014 р., обіймаючи посаду економіста сектора продажів банківських продуктів відділення банку, шляхом обману й підключення клієнтів банку без їхнього дозволу та відома до системи Інтернет-банку програми «П-Кард», у програмному забезпеченні якого вказував власні номери мобільних телефонів, а саме: абонентський номер оператора «Life» абонентський номер оператора «Beeline» та абонентський номер оператора «Київстар», із застосуванням електронно-обчислювальної техніки – комп'ютера марки «IMPRESSION COMPUTERS» серійний номер 144780, привласнив кошти з рахунків клієнтів банку [14].

Указані вище дії є найбільш простими, учинені одноосібно та кваліфікуються судами за ст. 364-1, 366 КК України. Така позиція суду відповідає суб'єктному складу зазначених правових норм і є правомірною.

Однією з актуальних проблем сьогодення є викрадення грошових коштів із рахунків організацій та окремих громадян. Такі викрадення можуть вчинятися через підприємства торгівлі, що приймають банківські картки як засоби оплати. Вагома кількість злочинів з банківськими картками вчиняються під час зняття грошових коштів через банкомати.

Так, наприклад, Фрунзенський районний суд м. Харкова визнав винним громадянина В., який підійшов до окремо встановленого банкомату, що належить ПАТ КБ «Приватбанк», та діючи із заздалегідь виниклим умислом, спрямованим на таємне викрадення чужого майна, з корисливих мотивів, діючи повторно, усвідомлюючи протиправність своїх дій та бажаючи діяти саме таким чином, переконавшись в тому, що за його злочинними діями ніхто не спостерігає, маючи необхідні знання, встановив заздалегідь підготовлену спеціально пристосовану металеву накладку із липкою стрічкою для затримання коштів на купюро-видавач (шатер) банкомату ПАТ КБ «Приватбанк», після чого відійшов від банкомату на коротку відстань. В цей же день вказаного банкомату підійшов громадянин К., який помістив пластикову банківську карту у відповідний отвір банкомату, задав команду банкомату на видачу готівки в сумі 1300 грн. В результаті виконання команд клієнта, банкомат почав процес обробки інформації та видачі клієнту вказаної готівки, але дана операція не була закінчена та громадянин К. гроші не отримав, але при цьому за рахунком клієнта дана операція була відображена, як проведена. Реалізуючи свій злочинний умисел, переконавшись, що клієнт банку відійшов від банкомату на безпечну відстань, громадянин В. через п'ять хвилин підійшов до банкомату ПАТ КБ «Приватбанк» та за допомогою підручних засобів зняв з зовнішньої поверхні шатера раніше прилаштовану ним металеву накладку з липкою стрічкою, після чого, громадянин В. виявив у купюро-видавачі вищевказаного банкомату грошові кошти на суму 1300,00 грн., які банкомат видав на вимогу клієнта банку, після чого громадянин В. таємно заволодів грошима ПАТ КБ «Приватбанк» в сумі 1300,00 грн., чим спричинив банку матеріальний збиток на вказану суму, та з місця події зник з металевою планкою для продовження подальшої злочинної діяльності, розпорядившись викраденими коштами на власний розсуд. Як було встановлено судом, налічувалось 8 таких випадків на загальну суму 5200 грн. [16].

Із зростанням популярності розрахунків через банківські картки збільшується і кількість шахрайських спроб використання даних карткових користувачів для незаконного збагачення. Так, сума знятих шахраями коштів з електронних платіжних карток українців в 2016 році порівняно з 2015 роком збільшилася в 4 рази – до 339,13 млн. грн. Крім того, сума втрат користувачів банківських карток від шахрайських операцій в Інтернеті за результатами 2016 року збільшилася в 2 рази – до 63,68 млн. грн. [101]. Банківські установи також зазнають значної шкоди від таких дій, адже несуть певну відповідальність при здійсненні операцій з допомогою платіжної картки, якщо йдеться про операції, які, за твердженням користувачів, не були ними погоджені, про що вони повідомили банк-емітент [73, с. 93].

Останнім часом шахрайство з банківськими картками має зростаючу тенденцію не тільки у світі, але й в Україні. Як зазначає В. Некрасов з посиланням на дані консалтингової компанії Gemius, частота зіткнення із шахрайством з банківськими картками в Україні збільшилась (табл. 2.1) [69].

Таблиця 2.1

Частота зіткнення із шахрайством з банківськими картками в Україні, % [69]

Категорії опитаних	2014 р.	2016 р.	Тенденція (+/-)
Особисто стикались	3	12	+
Стикались мої друзі, знайомі, родичі	12	37	+
Чули по ЗМІ, але я і мої друзі не стикались	76	47	-
Не чули про таке шахрайство	8	2	-
Важко сказати	1	2	+

Отже, відповідно до результатів дослідження, проведеного компанією Gemius, протягом 2014-2016 рр. в Україні в 4 рази збільшилась кількість осіб – користувачів банківських карток, які особисто стикнулись із шахрайством.

З огляду на вищезазначене, назріла гостра потреба в запровадженні світового досвіду щодо посилення захисту банківських карток. Так, для боротьби з картковим шахрайством оператори міжнародних платіжних

систем розробили новий стандарт платіжних карток EMV (технологія ЧПП та ППН), а також різні додатки безпеки, зокрема, додаток 3D Secure для операцій онлайн. Як свідчать дослідження, платіжну картку нового стандарту набагато складніше клонувати. Відповідно, вона є більш безпечною для користувачів і банків. У країнах Європи запровадження карток цього стандарту суттєво зменшило кількість традиційного шахрайства, пов'язаного з клонуванням карток. Отже, це повинно спонукати українські банки прямувати до нового стандарту, щоб знизити кількість оспорюваних користувачами трансакцій [21].

Очевидно, що банківська система знаходиться у зоні підвищеного ризику. Це обумовлюється тим, що практично вся банківська діяльність, починаючи від оформлення кредиту, і закінчуючи інкасацією грошових коштів, є досить ризикованою. Значна кількість як зовнішніх, так і внутрішніх загроз можуть завдати роботі банку, його співробітникам та клієнтам суттєвих втрат. Різноманітність злочинів, що вчинюються в цій сфері, а також «яскравість» таких прикладів дозволяють постійно і ретельно досліджувати зміст розділів Особливої частини КК України. За умов, що склалися, банки повинні систематично відстежувати наявність усіх видів загроз, вивчати можливості та шляхи їх попередження, вживати всіх можливих заходів щодо їх локалізації та нейтралізації шкідливих наслідків.

2.2. Регламентування злочинів у бюджетній сфері кримінальним законодавством

Відповідно до ч. 1 ст. 95 Конституції України «бюджетна система нашої держави будується на засадах справедливого і неупередженого розподілу суспільного багатства між громадянами і територіальними громадами» [46]. Водночас протягом років незалежності України її бюджетна система була і залишається досить привабливим об'єктом для злочинності.

Злочини в цій сфері займають суттєву частку в структурі економічної злочинності.

Вітчизняним кримінальним законодавством регламентовано відповідальність за нецільове використання бюджетних коштів, здійснення видатків бюджету чи надання кредитів з бюджету без встановлених бюджетних призначень або з їх перевищенням (ст. 210 КК України) та видання нормативно-правових актів, що зменшують надходження бюджету або збільшують витрати бюджету всупереч закону (ст. 211 КК України) [54]. Кримінальну характеристику зазначених злочинів у бюджетній сфері відображено на рис. 2.2.

Отже, аналізуючи зміст безпосередніх об'єктів злочинів, передбачених статтями 210 та 211 КК України, можна дійти висновку, що основним безпосереднім об'єктом злочину, передбаченого ст. 210 КК, є встановлений бюджетним законодавством порядок використання фінансових ресурсів держави для забезпечення функцій, здійснюваних органами державної влади України та органами місцевого самоврядування, безпосереднім же об'єктом злочину, передбаченого ст. 211 КК, є встановлений законом порядок виконання державного та місцевих бюджетів по надходженню та витратах. Злочинним та закінченим кожне з цих діянь вважається з моменту вчинення будь-якого з них, якщо їх предметом були бюджетні кошти у великому (ч. 1 ст. 210 КК України) чи особливо великому (ч. 2 ст. 210 КК України) розмірі.

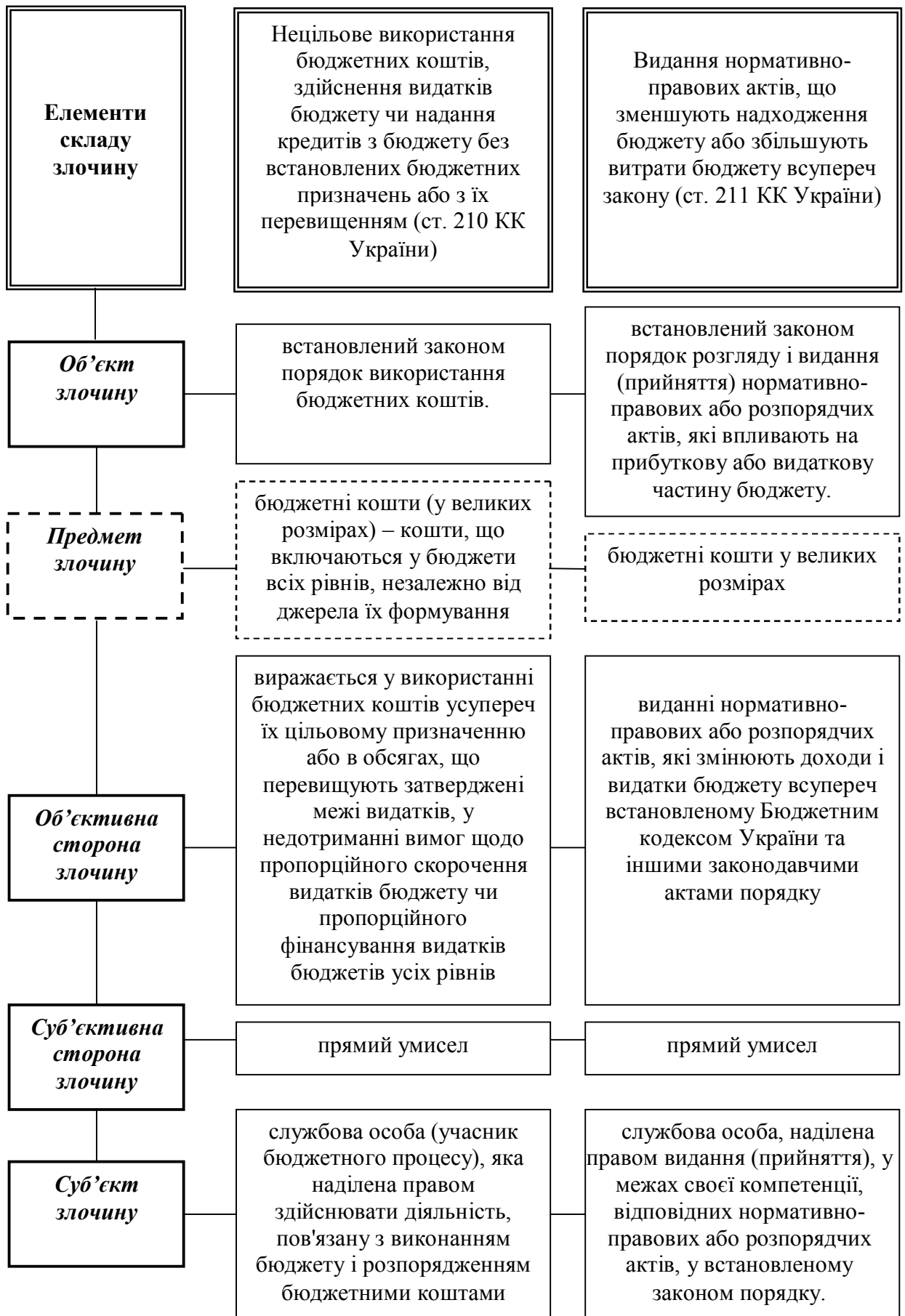

Рис. 2.2. Кримінально-правова характеристика злочинів у бюджетній сфері (складено автором на основі [68, с. 224])

Так, наприклад, як було встановлено Охтирським міськрайонним судом Сумської області, особа Д, виконуючи обов'язки начальника управління капітального будівництва та житлово-комунального господарства Охтирської міської ради, будучи службовою особою, достовірно знаючи, що кошторисом управління на 2016 рік та бюджетними призначеннями не передбачено видатків на здійснення капітального будівництва, шляхом укладання 23.12.2016 р. договорів на здійснення капітального ремонту дороги, капітального ремонту зливової каналізації, відповідно до яких фактично проведено тільки капітальне будівництво зливової каналізації та в подальшому 26.12.2016 підписавши платіжні доручення на оплату вказаного капітального будівництва в розмірі 1608583,73 грн. вчинив кримінальне правопорушення, передбачене ч. 1 ст. 210 КК України, а саме нецільове використання бюджетних коштів. Тому вироком Охтирського міськрайонного суду Сумської області особу Д, було визнано винуватим у вчиненні кримінального правопорушення, передбаченого ч.1 ст. 210 КК України, та призначено йому за цим законом покарання у виді штрафу у розмірі 1700 (одна тисяча сімсот) гривень без позбавлення права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю [15].

Згідно з приміткою до ст. 210 КК України, великим розміром бюджетних коштів вважається сума, що в тисячу і більше разів перевищує неоподатковуваний мінімум доходів громадян (п. 2), а особливо великим розміром бюджетних коштів вважається сума, що в три тисячі і більше разів перевищує неоподатковуваний мінімум доходів громадян (п. 3) [54].

Обов'язковою ознакою складу розглядуваного злочину є його предмет, а саме, бюджетні кошти у відповідному розмірі. Звідси випливає, що вчинення зазначених вище дій з коштами в обсязі, який не становить таких розмірів, є адміністративним правопорушенням, відповідальність за яке передбачена ст. 164-12 КпАП України [43].

В юридичній літературі висловлювались різні точки зору з приводу визначення наслідків порушення бюджетного законодавства України та їх

вплив на кримінально-правову кваліфікацію дій винної особи, а звідси, закономірно, поставало питання і про визначення моменту з якого розглядуваний злочин слід вважати закінченим, незалежно від форми його вчинення [19, с. 107].

З урахуванням специфіки конструкції об'єктивної сторони розглядуваного злочину видається цілком виправданою позиція О. О. Дудорова, який зазначав, що якщо службовій особі не вдалося використати бюджетні кошти усупереч їх цільовому призначенню або в обсягах, що перевищують затверджені межі видатків, наприклад, через те, що орган Державного казначейства, перевіривши платіжне доручення і підтвердні документи, відмовився оплатити рахунок розпорядника або одержувача бюджетних коштів, вчинене за спрямованістю умислу необхідно кваліфікувати за відповідними частинами ст. 15, ст. 210 КК як замах на вчинення злочину. З урахуванням того, що в Україні застосовується казначейська форма обслуговування державного і місцевих бюджетів, видання керівником бюджетної установи наказу про використання бюджетних коштів усупереч їх цільовому призначенню або в обсягах, що перевищують затверджені межі видатків, не виходить за рамки умисного створення умов для вчинення злочинів, а тому має розглядатись не як замах, а як готування до злочину, передбаченого ч. 2 ст. 210 КК України. За готування до злочину, передбаченого ч. 1 ст. 210 КК України, кримінальна відповідальність відсутня [67, с. 585].

Зазначені злочини містяться в Розділі VII «Злочини у сфері господарської діяльності» КК України. Водночас відзначимо, що у спеціальній літературі висловлюються різні точки зору з приводу того, чи виправданим є «поміщення» розглядуваних злочинів до даного розділу КК України. Так, загальноновизнані корифеї кримінально-правової науки – професори П. П. Андрушко та О. О. Дудоров у своїх роботах досліджували зазначене питання. На думку О.О. Дудорова, під злочинами у сфері господарської діяльності слід розуміти передбачені нормами розділу VII

Особливої частини КК посягання на порядок обігу грошей, цінних паперів, інших документів, на системи оподаткування, бюджетного і валютного регулювання, порядок переміщення предметів через митний кордон, порядок зайняття підприємницькою та іншою господарською діяльністю, права і законні інтереси кредиторів і споживачів, добросовісну конкуренцію і антимонопольністичну діяльність, а також на порядок приватизації. При цьому О. О. Дудоров виходить з того, що, «даючи підсумкове визначення злочинів у сфері господарської діяльності..., треба уникати узагальнених формулювань типу «ринкова система господарювання», «господарський механізм держави», «нормальне функціонування системи господарювання», «сфера господарювання» тощо, які вимагають подальших тлумачень і роз'яснень... У даному питанні варто орієнтуватися на сукупність... видових об'єктів злочинів у сфері господарської діяльності, виходити з кримінально-правових реалій у вигляді, певною мірою, штучного і еклектичного утворення, яким є розділ VII Особливої частини КК України 2001 року. Вказівка у визначенні цих злочинів на суспільну небезпеку є зайвою, оскільки ця ознака притаманна будь-якому злочину» [31, с. 23-24].

Стосовно позиції П. П. Андрушко, то у період дії КК України 1960 р. об'єкт злочинів у сфері господарської діяльності ним визначався, як врегульовані державою відносини між членами суспільства з приводу виробництва і реалізації товарів, продукції різного призначення, виконання робіт і надання послуг, тобто правовідносин у сфері господарської діяльності, які складають систему господарювання [53, с. 402]. Досліджуючи об'єкт злочинів у сфері господарської діяльності за КК України 2001 року, П. П. Андрушко зазначає, що родовим об'єктом злочинів у сфері господарської діяльності умовно можна вважати саму господарську діяльність [1, с. 68]. Отже, наведені підходи щодо розуміння родового об'єкта злочинів у сфері господарської діяльності є певною мірою схожими.

Злочини у сфері господарської діяльності, передбачені розділом VII Особливої частини КК України, своїм наслідком мають зміну характеру і

змісту (деформацію), охоронюваних нормами цього розділу КК відносин, що утворюють систему господарювання як соціально корисного явища. Вчинення цих злочинів заподіює значну втрату позитивного економічного і соціального результату (саме такі ознаки господарської діяльності, передбачені в ч. 2 ст. 3 Господарського кодексу України від 16 січня 2003 року [23]) господарської діяльності і системи господарювання держави в цілому. Зазначене може свідчити, зокрема, і про те, що «поміщення» розглядуваних злочинів у розділ VII Особливої частини КК України, до певної міри, є умовним їх віднесенням до групи злочинів, що покликані охороняти сферу господарської діяльності, хоча така позиція не видається беззаперечною.

У науковій літературі зустрічається думка про те, що протиправні діяння, які визначені статтями 210 та 211 КК України, не порушують порядку заняття господарською діяльністю, оскільки безпосередньо стосуються не господарської діяльності, а бюджетної сфери, поняття якої не співпадає з поняттям сфери господарської діяльності (господарювання).

На наш погляд, дана позиція має логічне обґрунтування, тому можна вважати слушними пропозиції Р. А. Волинця про доцільність виокремлення (включення) злочинів, передбачених ст. ст. 210, 211 КК України, а також тих злочинів, що передбачені ст. ст. 204, 209, 209-1, 212, 212-1 КК України, у межах самостійного розділу Особливої частини КК, при цьому, такий розділ міг би мати назву, наприклад, «Злочини у сфері фінансової діяльності» [18, с. 104].

Вирішенню питань, у т.ч. природи та місця злочинів, передбачених ст. ст. 210, 211 КК України, приділялась увага і в окремих кримінологічних дослідженнях. Так, О. З. Гладун зазначає, що з кримінологічної точки зору з метою вирішення завдань запобігання та протидії, видається обґрунтованим об'єднання цих двох злочинів у одну кримінологічну групу під загальною назвою «Злочини проти порядку виконання бюджету» [20, с. 16]. При цьому автор приходять до загального висновку, що такі злочини недоцільно

позначати такими термінами, як «злочини, пов'язані з порушеннями бюджетного законодавства», «злочинні порушення бюджетного законодавства» та «бюджетні злочини» і при цьому вільно переходити від одного терміну до іншого, оскільки вони є різними за своїм змістом, охоплюють ознаки різних складів злочинів, і тому не можуть використовуватись, як синоніми.

Розглядаючи питання про місце даних злочинів у системі норм Особливої частини КК України, слід звернути увагу і на історію існування даних злочинів у кримінальному законодавстві України, тим більше, що на момент криміналізації таких діянь, законодавець помістив в інший розділ Особливої частини КК України. Оскільки проблема боротьби з порушенням бюджетного законодавства особливо загострилася в дев'яності роки ХХ сторіччя у зв'язку з їх значним поширенням в той період часу, то це, в свою чергу, і викликало необхідність доповнення Кримінального кодексу України новими, окремими статтями, які б встановили відповідальність за порушення бюджетного законодавства. З цією метою 7 жовтня 1997 року був прийнятий Закон України №552/97 (вступив у силу 29 жовтня того ж року з моменту опублікування) «Про внесення змін до Кримінального і Кримінально процесуального кодексів щодо посилення боротьби з порушеннями бюджетного законодавства», яким КК України було доповнено ст. 80-3 «Порушення законодавства про бюджетну систему» та ст. 80-4 «Видання нормативних актів, які змінюють доходи і видатки бюджету всупереч встановленому законом порядку». На момент криміналізації зазначених форм порушення бюджетного законодавства України законодавець помістив дані злочини до Глави 1 частини 2 Особливої частини КК України, «Інші злочини проти держави» при тому, що КК України того часу вмещував Главу VI «Господарські злочини». Наступне розміщення розглядуваних злочинів до розділу «Злочини у сфері господарської діяльності» може свідчити, у т.ч. про зміну підходу законодавця до визначення природи даних злочинів, сфери яку вони покликані охороняти [18, с. 105].

Різноманіття способів їх вчинення, використання винними особами складних прийомів і операцій з їх підготовки та приховування, груповий характер злочинної діяльності, застосування корупційних зв'язків для протидії розслідуванню та інші фактори призводять до значних труднощів у слідчій діяльності. Суттєвою особливістю економічних злочинів у бюджетній сфері є те, що в багатьох випадках діяння винних осіб утворюють склади не одного, а відразу кількох злочинів, вчинених у межах єдиного задуму. Водночас, як відзначає Р. Л. Степанюк, для бюджетної сфери в широкому сенсі характерно вчинення двох різновидів діянь:

- а) метою яких є заволодіння бюджетними коштами;
- б) які вчиняються з іншою метою.

Перші можна умовно назвати «розкрадання», а інші – «безгосподарське використання». Для першої групи більш характерні злочинні технології, а для другої – одиничні злочини [91, с. 978].

Водночас Р. Л. Степанюк наголошує на необхідності виокремлення механізмів, характерних для сучасної злочинності в бюджетній сфері України та типізує технології злочинної діяльності, виділяючи:

1. Пов'язані зі шахрайським заволодінням бюджетними коштами (наприклад, шляхом безпідставного одержання бюджетного відшкодування податку на додану вартість або шляхом обманного одержання фінансової допомоги з бюджету із метою її подальшого привласнення). У таких технологіях у залежності від суб'єкта злочину та умислу основним злочином виступає шахрайство (ст. 190 КК України) або привласнення розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем (ст. 191 КК України).

2. Пов'язані із заволодінням бюджетними коштами службовими особами бюджетних установ при розпорядженні ввіреним майном в ході здійснення поточної господарської та управлінської діяльності (привласнення коштів службовими особами бюджетних установ при здійсненні закупівель через фіктивні фірми-посередники для завищення ціни;

«традиційні» службові розкрадання, тобто різноманітні широко відомі способи привласнень майна в бюджетних установах, що супроводжуються іншими злочинами). Основним злочином у даному випадку є привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем (ст. 191 КК України).

3. Пов'язані із одержанням службовими особами неправомірної вигоди (так званих «відкатів»), укладанням та виконанням не вигідних контрактів при здійсненні державних закупівель. У такому разі головним злочином є одержання службовою особою, що має право розпоряджатись бюджетними коштами, неправомірної вигоди (ст. 368 КК України) із наступним безгосподарським використанням фінансових ресурсів в інтересах хабародавців. Наслідком таких дій, як правило, є незаконне відчуження державного майна на користь третіх осіб. Слід відзначити, що у зв'язку з тим, що на практиці факти виділеного різновиду хабарництва нерідко залишаються латентними і, навіть у разі їх виявлення, у багатьох кримінальних справах дії службових осіб кваліфікуються лише як менш тяжкі службові злочини. В інших випадках хабарників затримують в момент одержання предмета злочину і вони не завжди встигають виконати дії щодо розпорядження майном.

4. Пов'язані зі зловживанням службовим становищем або перевищенням службових повноважень при одержанні чи розпорядженні бюджетними коштами. Основний злочин у даному випадку передбачений ст. 364 або 365 КК України. Виділення цієї технології пов'язано з чисельними фактами службових зловживань, що не стосуються заволодіння бюджетними коштами. Такі діяння характерні для керівників підприємств, установ, організацій, котрі, невірно розуміючи інтереси справи, нехтуючи вимогами законодавства, вдаються до складних способів «поліпшення» фінансового стану очолюваних організацій. Зокрема, досить типовими є випадки злочинних дій із метою необґрунтованого одержання підприємствами бюджетних грошей нібито на ліквідацію наслідків надзвичайних ситуацій,

виконання певних програм, а насправді – для внутрішньогосподарських потреб. Так само розповсюджені факти зловживань із метою незаконного розпорядження майном, що знаходиться у заставі, порушень трудових прав працівників і т.п.

Допоміжними злочинами в перерахованих технологіях у залежності від певних обставин можуть бути:

- фіктивне підприємництво (ст. 205 КК України);
- легалізація (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом (ст. 209 КК України);
- шахрайство з фінансовими ресурсами (ст. 222 КК України);
- підроблення документів, печаток, штампів та бланків, їх збут, використання підроблених документів (ст. 358 КК України);
- зловживання владою або службовим становищем (ст. 364 КК України);
- перевищення влади або службових повноважень (ст. 365 КК України);
- службове підроблення (ст. 366 КК України);
- одержання та давання неправомірної вигоди (ст.ст. 368, 369 КК України) тощо.

Слід підкреслити, що для бюджетної сфери крім технологій притаманні й окремі злочини, які, у порівнянні з першими, характеризуються простішим механізмом. До них, зокрема, можна віднести:

- а) «прості» привласнення, розтрати майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем;
- б) службову недбалість при розпорядженні бюджетними коштами і державним майном;
- в) умисне невиконання вироку суду щодо перерахування накладених на підприємство фінансових санкцій до бюджету;

г) шахрайське заволодіння бюджетними коштами (наприклад, обманне одержання одноразової допомоги по безробіттю для здійснення підприємницької діяльності без наміру займатись нею);

д) службове підроблення (наприклад, із метою недопущення штрафних санкцій за невиконання нормативів з працевлаштування інвалідів або із метою «обману» казначейського органу для здійснення передоплати за рахунок бюджетних коштів;

е) умисну не виплату заробітної плати;

ж) шахрайство з фінансовими ресурсами та інші [91, с. 979].

Отже, підсумовуючи вищезазначене, можна зробити висновок, що злочини в бюджетній сфері характеризуються значною суспільною небезпекою, оскільки вони посягають на сталий розвиток держави, тому вітчизняним кримінальним законодавством передбачено відповідальність за нецільове використання бюджетних коштів, здійснення видатків бюджету чи надання кредитів з бюджету без встановлених бюджетних призначень або з їх перевищенням, а також видання нормативно-правових актів, що зменшують надходження бюджету або збільшують витрати бюджету всупереч закону. Водночас КК України потребує удосконалення шляхом поміщення статей щодо злочинів у бюджетній сфері в окремий розділ, що більшою мірою відповідатиме їхній сутності.

2.3. Ухилення від сплати податків, зборів, інших обов'язкових платежів як кримінально каране діяння

Ст. 67 Конституції України передбачає обов'язок кожної особи сплачувати податки і збори у порядку і розмірах, встановлених законом [46]. При цьому держава не спроможна забезпечити своєчасну сплату податкових внесків у повному обсязі лише за допомогою методу переконання, а система

оподаткування не здатна ефективно працювати без інституту відповідальності і, зокрема, без належної кримінально-правової охорони.

Чинним кримінальним законодавством встановлено відповідальність за ухилення від сплати податків, зборів, інших обов'язкових платежів (ст. 212 КК України). Злочинне ухилення від сплати обов'язкових платежів, які входять у систему оподаткування, за що ст. 212 та деякими іншими нормами КК України передбачає кримінальну відповідальність, грубо ігнорує вказаний конституційний обов'язок, в якому втілено публічний інтерес всіх членів суспільства і сумлінне виконання якого справедливо визнається однією з необхідних умов існування соціуму [72, с. 268].

Варто відзначити, що ухилення від сплати податків та інших обов'язкових платежів історично виникло і розвивалося паралельно з появою самих податків та із становленням податкових систем різних країн. Дане явище притаманне будь-якому суспільству. Причиною цього є очевидний вплив податків на доходи і витрати платників при недостатньому розумінні ними вигод від отримання суспільних благ, які фінансуються за рахунок податкових платежів. Еволюція податкових відносин постійно свідчить про ухилення від оподаткування, що зумовлено як суб'єктивними, так і об'єктивними причинами. Оскільки саме через податки зменшується частина доходу, що залишається у розпорядженні суб'єкта господарювання, з цього й випливає його прагнення зменшити частину вилученого доходу, що можна зробити шляхом мінімізації або несплати податкових платежів. Саме законодавство через значне податкове навантаження може об'єктивно змушувати підприємців шукати недоліки у податкових законах або використовувати різні схеми фіктивних підприємств для ухилення від сплати податків. Усе це негативно відображається на продуктивному підприємстві [74, с. 78-79].

Водночас слід наголосити на відмінності між термінами «ухилення від сплати податків» та «уникнення податків». Так, в Оксфордському тлумачному словнику уникнення податків розглядається як таке, що є

наслідком мінімізації податкових зобов'язань законним шляхом з використанням податкових лазівок. На відміну від нього, ухилення трактується як приховування податкової бази і/або надання в податкові органи завідомо хибної інформації [104]. Такої ж думки дотримується і Дж. Стігліц, який під уникненням податків розуміє використання певних положень податкового законодавства, які дозволяють відійти від їх сплати, а під ухиленням – незаконний відхід від сплати податків [92].

Кримінальна відповідальність за правопорушення окремо у сфері оподаткування була спеціально запроваджена у 1986 році і встановлювалася за ухилення від подання декларації про доходи, вчинене протягом року після накладання відповідного адміністративного стягнення (тобто з врахуванням преюдиційного факту). Законом України від 28 січня 1994 р. ст. 148¹ КК України 1960 р., що передбачала відповідальність за таке діяння, була виключена з Кримінального кодексу України. У подальшому КК України було знову доповнено нормою, яка передбачала кримінальну відповідальність за податкові правопорушення. Так, ст. 148-2 КК України, введеною Законом України від 26 січня 1993 р., було криміналізовано ухилення від сплати податків з підприємств і організацій, вчинені службовими особами цих суб'єктів. Закон України від 5 лютого 1997 р. виклав ст. 148-2 КК України 1960 р. у новій редакції. Ця редакція розширила коло суб'єктів складу злочину на фізичних осіб – платників податків, зборів інших обов'язкових платежів; внесла уточнення щодо предмета злочину; запровадила диференціацію відповідальності суб'єктів залежно від суми несплачених податків, зборів, інших обов'язкових платежів; доповнила перелік кваліфікуючих ознак складу злочину такою ознакою, як вчинення його за попереднім зговором групою осіб тощо [52, с. 347].

Відповідно до сучасної редакції КК України ухилення від сплати податків об'єднує дії щодо незаконного зменшення податкового навантаження, але кримінальна відповідальність наступає лише за вчинення злочину, передбаченого ст. 212 – навмисне ухилення від сплати податків,

зборів, що входять до системи оподаткування, введених у встановленому законом порядку, вчинене службовою особою підприємства (незалежно від форми власності) або будь-якою іншою особою, яка зобов'язана сплачувати зазначені податки, збори та обов'язкові платежі [54].

Умисне ухилення від сплати єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування чи страхових внесків на загальнообов'язкове державне пенсійне страхування, вчинене службовою особою підприємства, установи, організації незалежно від форми власності або особою, яка здійснює підприємницьку діяльність без створення юридичної особи, чи будь-якою іншою особою, яка зобов'язана його сплачувати, якщо таке діяння призвело до фактичного ненадходження до фондів загальнообов'язкового державного соціального страхування коштів регламентується ст. 212-1 КК України. Кримінальну характеристику зазначених злочинів відображено на рис. 2.3.

Аналізуючи дані рис. 2.3, відзначимо, під значним розміром коштів слід розуміти суми податків, зборів, інших обов'язкових платежів, які в тисячу і більше разів перевищують установлений законодавством неоподатковуваний мінімум доходів громадян, під великим розміром – суми, які в 3 тис. та більше разів перевищують установлений законодавством неоподатковуваний мінімум доходів громадян, а під особливо великим розміром – суми, які в 5 тис. і більше разів перевищують той самий мінімум (примітка до ст. 212) [54]. Злочин вважається закінченим з моменту ненадходження зазначених сум до бюджету або цільового фонду.

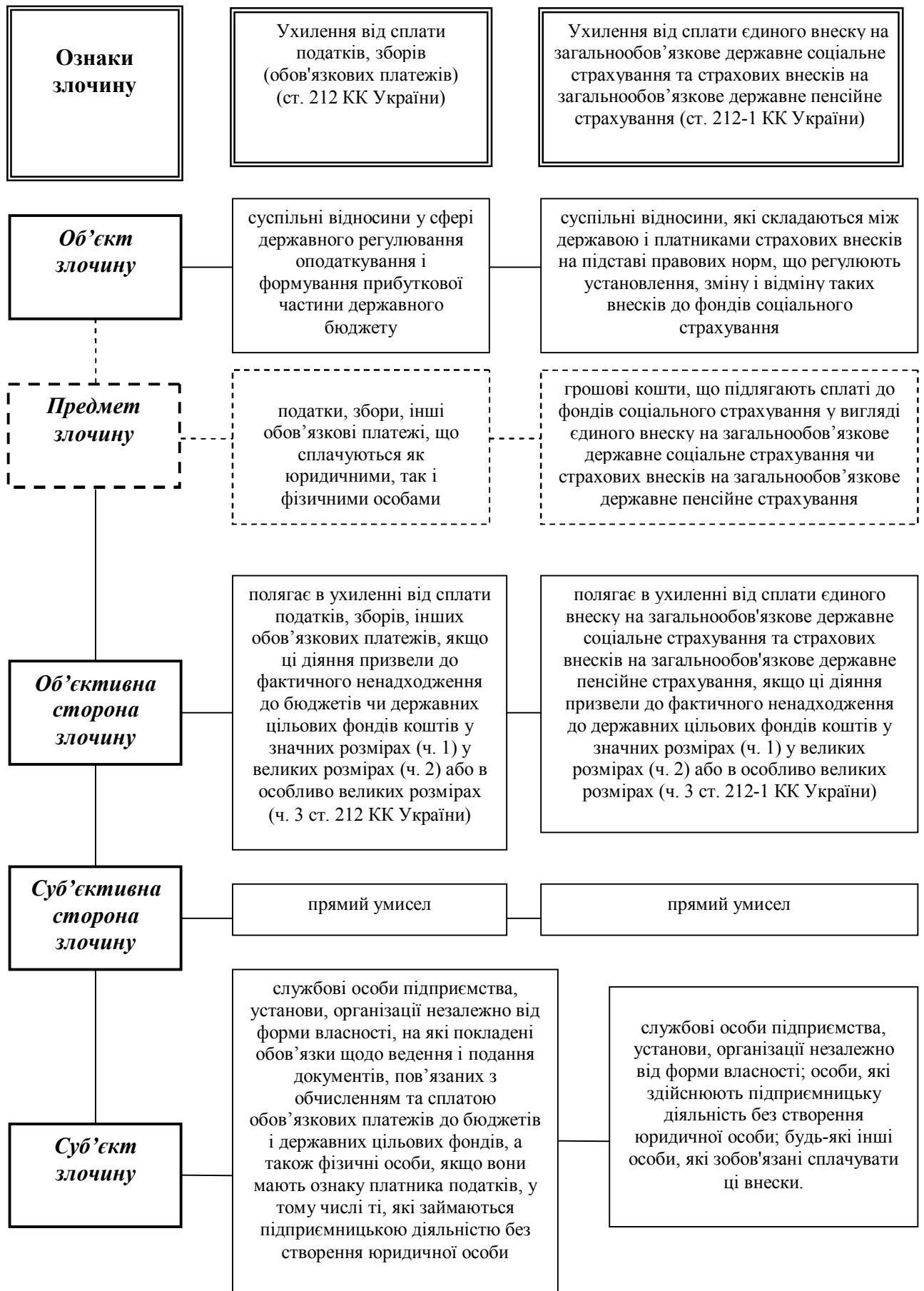

Рис. 2.3. Кримінально-правова характеристика злочинів у бюджетній сфері (складено автором на основі [64, с. 237])

Водночас способи ухилення можуть бути різними, наприклад, внесення до поданих податкових декларацій, розрахунків завідомо помилкових відомостей про доходи і видатки, приховання або заниження об'єктів оподаткування, просто відмова сплатити податок тощо. Спосіб ухилення від сплати податків на кваліфікацію злочину не впливає. Якщо він утворить самостійний злочин (наприклад, фальсифікація документів), кваліфікація настає за сукупністю злочинів.

Дослідження суб'єктивної сторони ухилення від оподаткування не обмежується встановленням форми вини чи виду умислу. Для з'ясування питання про виникнення, формування та зміст психічного ставлення особи до ухилення від оподаткування потрібно встановити кримінально-правове значення мотиву та мети цього злочину. Зміст мети ухилення від оподаткування утворюється із загальних (притаманних для будь-якого ухилення) та особливих складових, що певною мірою зумовлюються і різною мотивацією цього злочину. Загальна мета ухилення від оподаткування полягає в прагненні не сплатити державі належного [72, с. 269].

Проблема податкових порушень та правозастосовна практика ускладнюється тим, що інколи порушення вчиняються внаслідок зловживання законодавством, а інколи – неправильним застосуванням законів без умислу на це. Актуальною проблемою в межах дослідження цієї теми є визначення особливостей вини суб'єкта злочину та її значення для кваліфікації протиправного діяння у формі ухилення від сплати податків, зборів, інших обов'язкових платежів.

Безпосередньо у ст. 212 КК України встановлено кримінальну відповідальність за ухилення від сплати податків, зборів інших обов'язкових платежів. Аналіз правових норм, які складають основу теоретичної сукупності «податкових злочинів», доводить, що однією з найбільших проблем кримінального права залишається кваліфікація суміжних складів злочинів. Справа в тому, що ухилення від сплати податків, якщо воно вчиняється службовою особою, формально утворює один із складів злочинів

у сфері службової діяльності. При цьому за практикою, що склалася, ст. 212 КК України, якою передбачається кримінальна відповідальність за ухилення від сплати податків, визнається спеціальною нормою щодо кримінально-правових норм, якими передбачається відповідальність за злочини у сфері службової діяльності. Відповідно вчинене службовими особами ухилення від сплати податків не вимагає додаткової кваліфікації як злочин у сфері службової діяльності. На думку К. М. Огороднік, така практика є абсолютно правильною, оскільки в диспозиції ст. 212 КК службові особи вказані як суб'єкти злочину, що свідчить про те, що ця норма включає ухилення від сплати податків, вчинене службовою особою [71, с. 370]. Так, наприклад, у справі №1-кп/263/384/2017 Жовтневим районним судом міста Маріуполя Донецької області було встановлено, що особа К. на підставі наказу №66-к від 03.08.2009 року, займає посаду бухгалтера Приватного підприємства «Лік-Буд», у зв'язку із чим на неї покладені обов'язки та відповідальність за організацію ведення бухгалтерського і податкового обліку, складання достовірної фінансової звітності юридичної особи, подання податкової звітності в орган податкової служби за місцем реєстрації, своєчасне і повне нарахування і перерахування податків в бюджет держави відповідно до вимог чинного законодавства. Особа К., як бухгалтер ПП «Лік-Буд», у період з 01 квітня 2016 року по 31 серпня 2016 року, переслідуючи умисел, спрямований на ухилення від сплати податків, безпідставно, у порушення вимог п.198.2, п.198.3, п.198.6, п.201.1 та п.201.8 Податкового кодексу України, достовірно знаючи про результати фінансово-господарської діяльності ПП «Лік-Буд», про дійсні розміри об'єктів оподаткування, суми податків, які підлягають нарахуванню та сплаті в бюджет держави, розуміючи, що у період з 01.04.2016 року по 31.08.2016 року ТОВ «Автокомфорт» товарно-матеріальні цінності на адресу ПП «Лік-Буд» фактично не постачало (робіт не виконувало, послуг не надавало), перебуваючи в будівлі бухгалтерії ПП «Лік-Буд» незаконно включила до складу податкового кредиту з податку на додану вартість ПП «Лік-Буд» суми податку за

безтоварними операціями з ТОВ «Авто-комфорт», чим незаконно сформувала податковий кредит з податку на додану вартість підприємства на загальну суму 805174,99 гривень, спричинивши шляхом незаконного завищення податкового кредиту та відповідно – заниження об'єкту оподаткування з податку на додану вартість, шкоду державі у вигляді фактичного ненадходження до бюджету податку на додану вартість у період з 01.04.2016 року по 31.08.2016 року на вищевказану суму.

Таким чином, особу К. було визнано винною за ч.1 ст.212 КК України та призначено покарання у вигляді штрафу в розмірі 1000 неоподаткованих мінімумів доходів громадян, що становить 17000 гривень [13].

Проте в деяких випадках питання про те, чи необхідно кваліфікувати вчинене службовими особами ухилення від сплати податків як злочин у сфері службової діяльності, є зовсім неоднозначним.

Як нами зазначалось вище, кримінальна відповідальність за ухилення від сплати податків, зборів та інших обов'язкових платежів встановлена ст. 212 КК України, яка передбачає покарання за умисне ухилення від сплати податків, зборів, інших обов'язкових платежів, що входять до системи оподаткування, таких осіб:

- службових осіб підприємств незалежно від форми власності;
- осіб, які займаються підприємницькою діяльністю без створення юридичної особи;
- будь-яких інших осіб, які зобов'язані сплачувати податки, збори та інші обов'язкові платежі.

За ухилення від сплати податків, зборів, інших обов'язкових платежів притягуються до відповідальності лише ті працівники управлінської сфери юридичних осіб, які, здійснюючи організаційно-розпорядчі або адміністративно-господарські функції, виконують обов'язки з ведення та оформлення звітної документації про фінансово-господарську діяльність підприємств і подання цієї документації до податкових та інших фіскальних органів (керівники підприємств, заступники керівників підприємств, головні

(старші) бухгалтери, заступники головних (старших) бухгалтерів, інші працівники бухгалтерій, які виконують функції головного (старшого) бухгалтера).

Ті працівники підприємств, функціональні обов'язки яких так чи інакше пов'язані з фінансовою і податковою документацією, але на яких не покладено відповідальність за фінансову діяльність юридичної особи загалом та забезпечення сплати нею податків, зборів чи інших обов'язкових платежів, за наявності певних підстав можуть притягуватися до відповідальності лише як пособники у злочині.

Подія злочину, передбаченого ст. 212 КК України, має місце лише за сукупності таких обов'язкових умов:

- не сплачені податки, збори, інші обов'язкові платежі входять до системи оподаткування і введені в установленому законом порядку;
- об'єкт оподаткування передбачений відповідним законом;
- платник податку, збору, іншого обов'язкового платежу визначений як такий відповідним законом;
- механізм справляння податків і зборів (обов'язкових платежів), їх ставки та пільги щодо оподаткування визначені законами про оподаткування.

Обов'язковою ознакою суб'єктивної сторони складу злочину, передбаченого ст. 212 КК України, є вина у формі умислу, а тому несплата податків без наявності умислу не утворює складу цього злочину. Та якщо розмір податків, які не надійшли до бюджету при несплаті податків без наявності умислу, складає не менше ста встановлених законодавством неоподатковуваних мінімумів доходів громадян, такі дії формально утворюють склад злочину, передбаченого ст. 367 КК України («Службова недбалість»).

На необхідність розмежовувати ухилення від сплати податків і несвоєчасну їх сплату за відсутності умислу на несплату вказав Пленум Верховного Суду України у п. 4 своєї Постанови від 8 жовтня 2004 р. №2 15 «Про деякі питання застосування законодавства про відповідальність за

ухилення від сплати податків, зборів, інших обов'язкових платежів». Згідно з цим пунктом особа, яка не мала наміру ухилитися від сплати податків, а не сплатила їх із інших причин, може бути притягнута лише до встановленої законом відповідальності за порушення податкового законодавства, пов'язані з обчисленням і сплатою цих платежів. Проте у даній Постанові немає роз'яснення, чи повинна така особа, якщо вона є службовою особою, притягатися до кримінальної відповідальності за службову недбалість згідно із ст. 367 КК України [80].

Зазначений приклад дозволяє привернути увагу до проблеми необхідності остаточного вирішення принципового питання про притягнення осіб до кримінальної відповідальності за необережну несплату податків. З точки зору застосування ст. 212 КК України, О. О. Дудоров зазначає, що у особи, винної у передбаченому цією статтею умисному злочині, має бути усвідомлена можливість зіставити свою поведінку з вимогами як кримінального, так і податкового закону, тобто усвідомлення суспільної небезпеки діяння як легальна характеристика умислу є похідним (вторинним) від розуміння відповідним суб'єктом податкової протиправності своєї поведінки. Незнання податкового закону або помилкове його застосування, виключаючи умисел, за наявності до цього підстав може розглядатись як вияв необережної форми вини (злочинна недбалість) у поведінці платника податків чи його службової особи [31, с. 228].

Втім, як і до набрання чинності Кримінальним кодексом України 2001 р., за таких умов має місце явна невідповідність законодавчої оцінки ступеня суспільної небезпеки умисної та необережної несплати обов'язкових внесків.

Так, відповідно до ч. 1 ст. 212 КК України умисне ухилення від сплати податків, зборів, інших обов'язкових платежів, яке призвело до фактичного ненадходження до бюджетів чи державних цільових фондів коштів у сумі, що в тисячу і більше разів перевищують установлений законодавством неоподатковуваний мінімум доходів громадян, карається штрафом або позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю

на строк до трьох років. У той же час згідно з ч. 2 ст. 367 КК України ненадходження до бюджетів чи державних цільових фондів коштів у сумі, що в двісті п'ятдесят і більше разів перевищує неоподатковуваний мінімум доходів громадян, яке сталося внаслідок необережності відповідної службової особи, тягне за собою позбавлення волі на строк від двох до п'яти років та додаткові покарання.

На практиці ст. 367 КК України досить часто використовується слідчими управління фінансових розслідувань Державної фіскальної служби України для перекваліфікації протиправних діянь винної особи у зв'язку з відсутністю достатніх доказів умисної форми вини діянь службових осіб платників податків, попередньо кваліфікованих за ст. 212 КК України. Більше того, непоодинокими є випадки винесення судами обвинувальних вироків, згідно з якими службові особи притягалися до кримінальної відповідальності за ст. 367 КК України за несплату податків, вчинену без наявності умислу [71, с. 372].

Так, Дзержинський районний суд м.Кривого Рогу Дніпропетровської області вирок у справі № 210/2274/13-к від 16 листопада 2015 р. увалив визнати винним особу Б. у скоєні кримінальних порушень, передбачених зокрема ч.2 ст. 367 КК України та призначити йому покарання у вигляді трьох років позбавлення волі, з позбавленням права займати посади, пов'язані з виконанням організаційно-виконавчих та адміністративно-господарських функцій строком на два роки, без штрафу. При цьому суд керувався тим, що, як було встановлено, особа Б., працюючи генеральним директором ТОВ «ВБК «Мастерс», будучи службовою особою, виконуючи організаційно-розпорядчі та адміністративно-господарські функції, в обов'язки якого, відповідно до Закону України «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні» входило створення необхідних умов для правильного ведення бухгалтерського та податкового обліків, будучи відповідальним за забезпечення фіксування в бухгалтерському обліку підприємства достовірних фактів здійснення господарських операцій,

правильного та своєчасного складання податкової звітності, її надання до податкових органів, а також за повну і своєчасну сплату податків до бюджету, в період з червня 2008 року по серпень 2010 року, внаслідок неналежного виконання своїх службових обов'язків через несумлінне ставлення до них, заподіяв істотну шкоду охоронюваним державним інтересам, що призвело до тяжких наслідків у вигляді ненадходження до державного бюджету за податкові звітні періоди: липень 2008 року – травень 2010 року та III квартал 2008 року – II квартал 2010 року податку на додану вартість у сумі 1 072 237 грн. та податку на прибуток у сумі 2 840 309 грн., а всього на загальну суму 3 912 546 грн., що більш ніж в 250 разів перевищує встановлений законодавством неоподатковуваний мінімум доходів громадян і є тяжкими наслідками.

Особа Б, будучи службовою особою, контролюючи фінансово-господарську діяльність підприємства ТОВ «ВБК «Мастерс», в тому числі нарахування та сплату податкових платежів, здійснюваних головним бухгалтером ТОВ «ВБК «Мастерс», проявляючи службову недбалість, в порушення ч. 6 ст. 8 Закону України «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні», не забезпечив належним чином ведення бухгалтерського та податкового обліку підприємства, не контролював правильність ведення бухгалтерського та податкового обліку та відображення його в податковій звітності головним бухгалтером підприємства, самоперевірок з питань ведення і складання таких обліків не проводив, проведення аудиторських перевірок бухгалтерської звітності підприємства не забезпечив, сподіваючись на не настання шкідливих наслідків, хоча мав реальну можливість і повинен був це передбачити і вжити всіх необхідних заходів для їх запобігання, що призвело до викривлення результатів фінансово-господарської діяльності підприємства, неправильного відображення сум податкового кредиту з податку на додану вартість, податкових зобов'язань з податку на додану вартість, сум валових витрат підприємства у бік їх необґрунтованого

збільшення, а також сум податків, що підлягають перерахуванню до бюджету в бік їх необґрунтованого зниження [12].

Як вбачається з викладеного, судовою практикою підтримується підхід, за яким вчинена службовою особою несплата податків без наявності умислу є злочином і повинна кваліфікуватися як злочинна недбалість за ст. 367 КК України. Варто погодитись з К. М. Огороднік, що такий підхід є неправильним. Очевидно, що відповідність злочину й покарання відсутня, коли за один і той самий злочин, вчинений з необережною формою вини (нижчий рівень суспільної небезпеки), передбачається суворіше покарання, ніж за цей самий злочин, вчинений з умисною формою вини (вищий рівень суспільної небезпеки) [71, с. 373].

Враховуючи вищевикладене, кваліфікація несплати податків без наявності умислу як службової недбалості не узгоджується з вимогою відповідності злочину й покарання, а відтак, є порушенням принципів правової держави.

Отже, наявні проблеми співвідношення умисного та неумисного ухилення від сплати податків. У зв'язку з цим, Н. О. Гуторова пропонує доповнити ст. 367 КК частиною 3 такого змісту: «ця стаття не застосовується до діянь, умисне вчинення яких не тягне за собою кримінальної відповідальності за цим кодексом. Покарання за службову недбалість не може бути призначено більш суворе, ніж передбачене за таке ж діяння, вчинене умисно» [Гуторова, с. 271-272].

У цьому контексті показовим приклад ст. 219 «Ухилення від сплати податків» КК Литовської Республіки. Зокрема у ч. 1 цієї статті йдеться про таке: «Той, хто після надання декларації вчасно не вніс нарахованого податку за нею після нагадування уповноваженого державного органу про обов'язок уплатити податок, карається ...» [102]. Рисою, яка заслуговує, на думку науковця, запозичення, є посилення «... після нагадування уповноваженого державного органу про обов'язок сплатити податок ...», що демонструє значний попереджувальний ефект та унеможливорює неумисне ухилення від

сплати податків [71, с. 373]. Ми вважаємо, що дане запозичення матиме позитивний ефект для удосконалення вітчизняного кримінального законодавства, що регламентує відповідальність за ухилення від сплати податків, зборів, інших обов'язкових платежів.

Таким чином, підсумовуючи, можна відзначити такі принципові положення:

1. Нормативне регулювання суб'єктивного елементу притягнення до кримінальної відповідальності у національній кримінально-правовій системі вимагає свого удосконалення.

2. З метою подолання суперечливості у випадках несплати податків без наявності умислу та за відсутності преюдиційності у застосуванні норм кримінального права можливо удосконалити конструкцію диспозиції ч. 1 ст. 212 КК України, доповнивши її словами «... після попередження уповноваженого державного органу про обов'язок сплатити податок ...».

Наведене вище свідчить про необхідність удосконалення кримінального законодавства, спрямованого на боротьбу із злочинами у сфері оподаткування. Це вимагає теоретичного осмислення шляхів удосконалення чинного кримінального закону та вироблення практичних рекомендацій, які відповідали б вимогам комплексності та системності законодавства, що встановлює юридичну відповідальність за протиправні діяння, пов'язані з оподаткуванням.

Висновки до розділу 2

Злочини у банківській сфері є досить різноманітними і охоплюють склади, передбачені різними розділами КК України. Їх можна поділити на: злочини, що вчиняються не працівниками банківських установ, а іншими особами; злочини, що вчиняються службовими особами банку; злочини, що вчиняються організованими групами, до складу яких належать як сторонні особи, так і працівники банку. Окрім цього, залежно від виду банківських

послуг варто виокремлювати злочини, що вчиняються при проведенні розрахункових, кредитних, валютних операцій, операцій з цінними паперами тощо.

Злочини в бюджетній сфері характеризуються значною суспільною небезпекою, оскільки вони посягають на сталий розвиток держави, тому вітчизняним кримінальним законодавством передбачено відповідальність за нецільове використання бюджетних коштів, здійснення видатків бюджету чи надання кредитів з бюджету без встановлених бюджетних призначень або з їх перевищенням, а також видання нормативно-правових актів, що зменшують надходження бюджету або збільшують витрати бюджету всупереч закону. Водночас КК України потребує удосконалення шляхом поміщення статей щодо злочинів у бюджетній сфері в окремий розділ, що більшою мірою відповідатиме їхній сутності.

Чинним кримінальним законодавством встановлено відповідальність за ухилення від сплати податків, зборів, інших обов'язкових платежів (ст. 212 КК України). Злочинне ухилення від сплати обов'язкових платежів, які входять у систему оподаткування, грубо ігнорує вказаний конституційний обов'язок, в якому втілено публічний інтерес всіх членів суспільства і сумлінне виконання якого справедливо визнається однією з необхідних умов існування соціуму.

Способи ухилення можуть бути різними, наприклад, внесення до поданих податкових декларацій, розрахунків завідомо помилкових відомостей про доходи і видатки, приховання або заниження об'єктів оподаткування, просто відмова сплатити податок тощо. Спосіб ухилення від сплати податків на кваліфікацію злочину не впливає.

Обов'язковою ознакою суб'єктивної сторони складу злочину, передбаченого ст. 212 КК України, є вина у формі умислу, а тому несплата податків без наявності умислу не утворює складу цього злочину. Та якщо розмір податків, які не надійшли до бюджету при несплаті податків без наявності умислу, складає не менше ста встановлених законодавством

неоподатковуваних мінімумів доходів громадян, такі дії формально утворюють склад злочину, передбаченого ст. 367 КК України («Службова недбалість»). У такому випадку відповідність злочину й покарання відсутня, коли за один і той самий злочин, вчинений з необережною формою вини (нижчий рівень суспільної небезпеки), передбачається суворіше покарання, ніж за цей самий злочин, вчинений з умисною формою вини (вищий рівень суспільної небезпеки). Тому є необхідність удосконалення кримінального законодавства щодо розмежування ухилення від сплати податків і несвоєчасну їх сплату за відсутності умислу.

РОЗДІЛ 3

ПРІОРИТЕТИ ВДОСКОНАЛЕННЯ ЗАКОНОДАВСТВА ПРО КРИМІНАЛЬНУ ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА ЕКОНОМІЧНІ ЗЛОЧИНИ

3.1. Зарубіжний досвід встановлення кримінальної відповідальності за економічні злочини та його застосування в Україні

Україна, як відомо, за своїми основними показниками, належить до романо-германської правової сім'ї, але пошук ефективних правових важелів впливу на складні процеси, які відбуваються в державі, дає змогу звертатися і до аналізу положень інших правових систем. Використання при цьому позитивного досвіду країн інших правових сімей дозволяє уникнути так званої «однобічності» у «зрозумінні» відповідного явища та виробленні відповідних пропозицій.

У цілому до англо-американської правової сім'ї включають, як відомо, правові системи держав, які пов'язані між собою низкою ознак різного рівня. Але основною ознакою, яка їх об'єднує, є наявність в основі цієї правової системи так званого загального права. «Брендовими» країнами в цій сім'ї вважаються Англія та Сполучені Штати Америки [95, с. 66]. Тому за доцільне видається з'ясування ключових аспектів відповідальності за економічні злочини, передбачені законодавством даних країн.

Як зазначалось нами у розділі 1 даної роботи, економічна злочинність на світовому рівні та на рівні окремих країн в останні 20-30 років набула принципово нових ознак. Виділяючи це, потрібно враховувати, що бажання мати достатньо об'єктивну інформацію щодо дійсного стану «життєздатності» відповідної країни потребує не стільки «прислуховуватися» до загальних політико-економічних декларацій, скільки реально оцінювати складні, в тому числі й негативні, події та явища. Тому злочинність взагалі та

економічна злочинність зокрема в об'єктивному вимірі вважається таким індикатором.

Стислий аналіз українського та кримінального законодавства Англії і США дає змогу зробити певні висновки [58; 110]. Так, правові норми, в яких передбачена відповідальність за економічні злочини, не мають відповідного загального визначення та систематизації у кримінальному законодавстві України, Англії та США, але на цьому така «єдність» в законодавстві цих країн практично закінчується. Наприклад, як нами відзначалось, в КК України злочини, які вважаються економічними, в основному систематизовані у двох розділах Особливої частини: розділі VI «Злочини проти власності» та розділі VII «Злочини у сфері господарської діяльності» [94, с. 103-116]. Також вони мають достатньо високий характер суспільної небезпеки, на що достатньо предметно вказують значні «матеріалізовані» наслідки від подібних дій.

В законодавстві Англії і США діяння, які вважаються злочинними проявами в економіці, закріплені не тільки в кримінальному законодавстві. Наприклад, в законодавчі акти цивільно-правового характеру, що регулюють конкретну область економічних відносин, включаються окремі кримінально-правові заборони, що дають можливість здійснювати комплексне кримінальне переслідування осіб, винних у злочинах економічного характеру. Таке становище дає можливість вважати, що підхід вітчизняного законодавця при вирішенні проблем кримінальної відповідальності за такі злочини виглядає більш доцільнішим. В загальному це так, але при більш детальному аналізі законодавче рішення в цих країнах теж має певне обґрунтування. У Англії, наприклад, діяльність фінансової сфери регулюється двома групами норм: цивільного та кримінального права. При такому підході, незважаючи на перевагу цивільно-правових норм у кількісному вигляді, зберігається паритет між інтересами підприємництва і інтересами держави, тобто, інтереси бізнесу «охороняє» цивільне право, а інтереси держави – кримінальне право.

Крім того, це дозволяє стверджувати, що протидія таким злочинам повинна вестись, наприклад, не тільки засобами кримінально-правового характеру, а й за допомогою внесення відповідних змін до іншого галузевого законодавства (цивільного, господарського, адміністративного та ін.). Таке становище «ускладнює» законодавчу систематизацію економічних злочинів у досліджуваних країнах, і тому вона відбувається здебільшого на науковому рівні. Така наукова систематизація відбувається, враховуючи різні критерії, що, своєю чергою, створює можливість для певного «розмаїття» таких злочинів. Наприклад, найчастіше такі злочини розподіляються за:

- способом вчинення;
- мотивами і цілям;
- видами та ін.

Також потрібно враховувати, що вказані країни, як вже зазначалося, відносяться до правової сім'ї так званого загального права, але досить часто, як це не виглядає парадоксально, у сфері кримінальної відповідальності за економічні злочини, наприклад, у Англії, основним джерелом правових норм є закони, прийняті Парламентом. В той же час судові рішення відіграють вирішальну роль вже на етапі застосування закону, тлумачення його основних положень.

Результати аналізу спроб більш предметного виділення економічних злочинів свідчить, що у даних країнах досить традиційно до цієї групи відносять злочини, які вчинені самими підприємцями або проти підприємництва та підприємців, за умови, що такі діяння вчиняються без застосування фізичного впливу, але за допомогою обману і змови між суб'єктами, задля одержання комерційної вигоди або уникнення втрат коштів або майна. Тому до цієї групи не включаються посягання на власність загальнокримінального характеру, зокрема: крадіжка, грабіж тощо, які не роблять помітного безпосереднього впливу на економічні процеси [95, с. 67].

Основним способом вчинення таких злочинів виступає обман, в широкому розумінні цього поняття. Такий спосіб відносно цих злочинів характеризує:

а) обман;

б) спеціальна мета – отримання вигоди для себе чи третьої особи або заподіяння шкоди іншій особі;

в) предмет злочину – гроші та інше майно.

Поняття «майно» включає в себе всі види майна (рухоме і нерухоме), а також невланне (інформацію, інтелектуальну власність, бездокументарні цінні папери, засоби ідентифікації та ін.).

Аналізуючи законодавство цих країн, в той же час потрібно спеціально звернути увагу на достатньо нову обставину для українського кримінального законодавства, але яка має вже багаторічне закріплення у законодавстві цих країн. Це – кримінальна відповідальність юридичних осіб. Так, відповідно до законодавства Англії та США, суб'єктами економічних злочинів можуть бути юридичні особи – компанії. Згідно із доктриною ідентифікації, яка існує в цих країнах, корпорація повинна нести відповідальність за діяльність осіб, які згідно із її статутом виконують функції одноосібного керування або контролюють діяльність компанії. Останнім часом відповідальність компанії настає і в тих випадках, коли дії її керівників виходять за межі їхньої правоздатності [32].

Так, ст. 2.07 Модельного кримінального кодексу США (МКК США) має назву «Відповідальність корпорацій, неінкорпорованих асоціацій та осіб, які діють чи мають обов'язок діяти в їх інтересах». Відповідно до ч. 1 цієї статті корпорацію може бути визнано винуватою у вчиненні злочину, якщо:

а) злочин є порушенням за цим Кодексом або злочин визначається іншим законом, ніж Кодекс, в якому втілено законодавчу мету покласти відповідальність на корпорацію, та діяння вчинено агентом корпорації, який діє від імені корпорації у межах його повноважень або зайнятості, за винятком випадків, якщо закон, який визначає злочин, конкретно називає

агентів, за поведінку яких корпорація несе відповідальність, або називає обставини, за яких корпорація відповідає, – у такому випадку застосовуватимуться відповідні положення;

б) злочин полягає у невиконанні спеціального обов'язку діяти відповідним чином, що покладений на корпорації законом; або

в) виконання злочину було авторизовано, витребувано, наказано, реалізовано або необачно дозволено радою директорів чи агентом високої управлінської ланки, який діяв в інтересах корпорації в межах своїх повноважень або зайнятості [32].

У вітчизняному законодавстві протягом останніх років також відбулися суттєві зміни щодо запровадження кримінальної відповідальності юридичних осіб. Так, з 1 вересня 2014 вступив в силу Закон України від 23 травня 2013 р. «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України у зв'язку з виконанням Плану дій щодо лібералізації Європейським Союзом візового режиму для України щодо відповідальності юридичних осіб». Цим же Законом Загальну частину КК України доповнено розділом XIV-1 «Заходи кримінально-правового характеру щодо юридичних осіб». Як критично зауважує С. Я. Лихова, питання про юридичних осіб як суб'єктів кримінальної відповідальності не відрізняється особливою новизною, але воно настільки не «вписується» в доктрину вітчизняного кримінального права, що сьогодні важко повірити, що теорія стала реальністю. Ряд вчених (М. І. Бажанов, Г. Н. Борзенков, Н. Ф. Кузнєцова, С. Ф. Мілюков та інші), виступаючи проти кримінальної відповідальності юридичних осіб, аргументували свою позицію, тим, що:

– по-перше, об'єктивний вираз воля набуває тільки в цілеспрямованих діях, тобто вчинок людини є єдиною формою, в якій воля може знайти об'єктивний прояв;

– по-друге, має місце недотримання принципу особистої винної відповідальності і принципу індивідуалізації покарання;

– по-третє, при притягненні юридичної особи до кримінальної відповідальності неможливо встановити вину як психічне ставлення особи до суспільно небезпечного діяння і його наслідків;

– по-четверте, визнання юридичних осіб суб'єктами злочинів призводить до утворення в кримінальному законодавстві двох систем принципів і підстав кримінальної відповідальності і покарання [61, с. 128].

Для юридичних осіб створена спеціальна система покарань, які, по своїй суті, не є кримінальними покараннями. Саме тому за КК України до юридичних осіб застосовуються заходи кримінально-правового характеру: штраф, конфіскація майна, ліквідація (ст. 96-6 КК України), при чому з-поміж злочинів у сфері економіки кримінальна відповідальність для юридичних осіб передбачена тільки за «Легалізацію (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом» (ст. 209 КК України) [54].

На нашу думку, кримінальна відповідальність юридичних осіб – це вимога часу з огляду на трансформації злочинних діянь у напрямі удосконалення способів і механізмів їх вчинення протягом останніх десятиріч. В окремих злочинах юридичні особи і справді є повноцінними безпосередніми суб'єктами, а тому повинні нести певну відповідальність, яка повинна узгоджуватись із мірою суспільної небезпеки вчиненого. Вважаємо, що кримінальну відповідальність юридичних осіб доцільно запровадити і щодо такого економічного злочину як фіктивне підприємництво (ст. 205 КК України), оскільки у даному випадку про створення або придбання суб'єктів підприємницької діяльності (юридичних осіб) з метою прикриття незаконної діяльності або здійснення видів діяльності, щодо яких є заборона.

Аналіз закріплення кримінально-правових приписів, законодавча техніка, яка при цьому використовується, показує, що в деяких випадках можливості законодавства в Англії та США використовуються більш ретельно. Наприклад, на думку Є. В. Стрельцова, більш якісно закріплюється диференціація кримінальної відповідальності за рахунок використання при цьому кваліфікуючих ознак злочинів. В законодавстві тих країн такі ознаки

не тільки мають практично єдине або схоже значення у різних злочинах цієї групи, що, до речі, у нас відбувається не завжди, а їх заздалегідь планують та обґрунтовано використовують за так званим «блоковим» принципом. Це дає змогу використовувати кваліфікуючі ознаки по горизонталі (в межах однієї частини статті) і по вертикалі (наприклад, при переході кваліфікуючих ознак від тяжких до особливо тяжких) [95, с. 68].

У США серед кола злочинів, які відповідно до українського кримінального законодавства мають назву господарських злочинів, існують не тільки загальні кримінально-правові норми, які «охоплюють» практично усі економічні процеси, а й виділяються норми, в яких передбачена відповідальність за найбільш небезпечні та достатньо розповсюдженні злочини в окремих сферах чи секторах господарської діяльності. До таких злочинів можливо віднести, наприклад, спеціальну норму, яка передбачає відповідальність за страхове шахрайство, диференціація якого відбувається за рахунок врахування особливостей ознак, які можуть характеризувати суб'єкта цього виду злочинів та відповідної сфери здійснення такої діяльності [32].

Аналізуючи систему та види покарань, які встановлені за такі злочини, можна стверджувати, що основні цілі, досягнення яких прагне законодавець у тих країнах, полягають у:

- покаранні злочинця;
- якщо не у повному виправленні злочинців, то хоча б у «застереженні» його у вчиненні нових злочинів;
- в необхідних випадках – відшкодування шкоди особам, які постраждали від злочину;
- зменшенні рівня злочинності;
- захисті суспільства та ін.

Огляд правового регламентування злочинів досліджуваної групи в Англії та США дає змогу зробити певні висновки та врахувати досвід цих країн у вітчизняній теорії і практиці. Так, варто відмітити, що в законодавстві

й теорії цих та інших розвинутих країн практично не визначаються загальні соціальні завдання кримінального права, а також в економіці. Відомо, що формальне визначення злочину, яке там існує, дає змогу такий аналіз підстав кримінальної відповідальності взагалі не проводити або безпосередньо «прив'язувати» його до кримінально-правових санкцій, що дає «змогу» не деталізувати розгляд підстав кримінальної відповідальності. Тому аналіз законодавства таких країн в основному концентрується на двох основних напрямках:

- виявленні комплексного підходу до правового аналізу відповідних вчинків і конструювання кримінально-правових норм та встановленні специфіки караності за порушення встановлених кримінально-правових заборон;

- дослідженні основних тенденцій, цілей та ефективності окремих видів покарання [100, с. 18-26].

Безумовно, аналізуючи це законодавство, можливо встановити окремі положення, які можуть бути корисними для вітчизняного законодавця, або відсутність яких, своєю чергою, може «ініціювати» певні роздуми. Це, наприклад, наявність в економіці розвинутих країн важелів цивільного та кримінального права, що повинно узгоджувати співвідношення інтересів держави та бізнесу.

Також цікавою видається теза про те, що за економічні злочини у зарубіжних країнах передбачені альтернативні санкції, але перевагу має, у всякому разі на декларованому рівні, покарання, пов'язані з позбавленням волі, що теж показує відповідне «суворе» відношення держави до таких злочинів. Але такі локальні положення не завжди є достатніми для вагомих порівняльно-правових висновків за низкою причин. Так, дуже важливе на сьогодні питання, пов'язане з встановленням того, які правові галузі, у яких напрямках, у якому «дозуванні», в якому поєднанні повинні застосуватися при проведенні в нашій країні принципових реформ, в тому числі і в економіці. При цьому, плануючи тактичні та стратегічні завдання, які повинні

виконувати відповідні галузі, потрібно враховувати ті цілі та завдання, які держава ставить перед ними або повинна ставити. Саме це багато в чому визначає предмет і метод відповідної галузі права. Це повинно стосуватись і сучасного кримінального права.

З урахуванням «жорсткості» та змістовної направленості, які притаманні галузі кримінального права, потрібно максимально уникнути будь-яких так званих «елексірних» завдань, які можуть перед нею ставитись. В зв'язку з цим однією з основних кримінально-правових категорій, яка багато в чому не тільки несе важливе правове завдання, а й надає можливість розв'язати багато з таких труднощів, це визначення об'єкту злочину [100, с. 26].

Встановлення змісту і сенсу цієї правової категорії виступає одним з основних положень, розуміння якого дасть можливість більш точно зрозуміти сутність конкретного злочину, групи злочинів, взагалі кримінального права. Необхідно підкреслити, що незважаючи на те, що ця проблема вже протягом багатьох років достатньо широко обговорюється, остаточного «рішення» немає і дискусії з цього приводу постійно тривають.

Передусім, варто зазначити, що українське законодавство про кримінальну відповідальність офіційно не закріплює поняття «економічні злочини». Це пов'язано з тим, що система Особливої частини вітчизняного КК має так званий лінійний характер, який передбачає вибудовування такої системи в чіткій відповідності з родовим об'єктом злочину. Однак «підвести» все різноманіття економічних злочинів під один родовий, або, як ще кажуть, єдиний груповий об'єкт неможливо в силу їхньої сутності. Тому визначення кола цих злочинів має у нас науковий характер, і тому існують різні позиції, достатньо обґрунтовані, але не можуть претендувати на абсолютну «безгрішність». При цьому визначення об'єкту цих злочинів може більш змістовно встановити і їх «склад». Додаткова аргументація, уточнення наукової позиції, можливість певного погодження наукових думок – все це є цілком природним в такому процесі.

Крім того, це також вказує на те, що будь-яка позиція стосовно визначення поняття цих злочинів та їх відзнак в інших країнах може бути корисною для нас, але не повинна бути механічно імплементована до нас. Все це потрібно враховувати при встановленні об'єкту цих злочинів. Але почати таке дослідження потрібно не з традиційних підходів, а з того, що визначитися з змістовним наповнення конкретної галузі права чи групи таких галузей, тобто, встановити, до якої групи належить конкретна сукупність норм права (групи таких норм), які мають свій предмет і метод правового регулювання: регулюючої чи охоронної. Такий достатньо загальний аналіз має корисний характер, але він практично не торкається більш предметної проблеми – співвідношення вказаних правових галузей в плані їхніх основних ознак та функцій. Це ставить свої питання і стосовно кримінального права.

Багато в чому саме основні напрями своєї діяльності держави здійснюють в правових формах за допомогою правової функції. Традиційно така функція реалізується в двох основних напрямках: регулятивному або охоронюваному. Але кримінальне право все ж має певну невизначеність в цьому напрямі, що вносить свою додаткову вагу у складність визначення змісту цієї галузі права. У всякому разі, сьогодні існують три основні позиції стосовно основної (головної) функції кримінального права, що розповсюджується і на економічну сферу:

- наявність у кримінальному праві «тільки» охоронної функції;
- можливість у рамках цієї галузі «здійснювати» часткове регулювання і часткову охорону;
- «здатність» здійснювати повне регулювання [95, с. 69].

Наприклад, відомо, що галузь права являє собою сукупність правових інститутів, які регулюють відносно самостійну сферу однорідних суспільних відносин. Традиційно вважається, що кожна галузь права має в своєму «арсеналі» правові норми, що регулюють певні суспільні відносини, заохочують подальший позитивний їхній розвиток, передбачають відповідні

види відповідальності за порушення встановленого порядку функціонування цих відносин та ін. Регулятивні норми за характером правил поведінки поділяються на зобов'язуючі та інші, які надають певні повноваження на здійснення конкретних дій [70, с. 107].

Водночас потрібно враховувати, що санкції кримінально-правових норм змістовно відрізняються від тих видів відповідальності, які знаходяться в регулюючих галузях права та мають там компенсаторно-відновлюючу спрямованість. Але якщо не сприймати таку тезу дослівно, не може існувати галузь права, яка б одночасно виконувала декілька основних функцій. Кожна галузь права повинна виконувати одну основну функцію, яка безпосередньо зумовлена головним завданням, яке перед нею поставлене. Така основна загальна функція, яка притаманна конкретній галузі права, визначається основною кількістю, спрямованістю та змістом правових норм, які притаманні конкретній галузі права. Тому, як би не врахувалась змістовна наповненість усіх норм кримінального права, основною функцією кримінального права є охоронна функція, тому що переважна більшість основних норм цієї галузі права спрямована на охорону цінностей, інтересів та благ від заборонених вчинків. На це можуть вказувати і додаткові ознаки, які зовнішньо більш характеризують питання законодавчої техніки, але «насправді» теж вказують на змістовну характеристику цієї галузі.

Наприклад, наявність бланкетних диспозицій в кримінально-правових нормах, в тому числі в нормах, які, наприклад, передбачають відповідальність за злочини у сфері господарської діяльності. Бланкетні диспозиції, як відомо, не встановлюють будь-якого правила. Їхній безпосередній зміст розкривається в нормативно-правових актах, які відносяться до інших галузей права. Основною визнається та галузь права, в якій знаходиться саме та норма, яка містить основне правило. Це додатково вказує на складність признати регулюючою галузь права, яка має в своєму складі достатню кількість норм, основний зміст яких закріплений в інших, як правило, регулюючих галузях права.

Визначення того, що кримінальне право має своїм основним соціальним завданням виконання охоронюваної функції, дає змогу уточнити зміст того, що саме ця галузь повинна охороняти. Традиційно вважається, що будь-яке суспільство складається з людей і встановлених зв'язків між ними, які іменуються суспільними відносинами. Роль регулюючих та охороняючих галузей права по відношенню до таких відносин є різною. Так, регулюючі галузі права повинні встановлювати, визначати та у правовому плані закріплювати суспільні відносини, в яких реалізуються цінності, інтереси та блага людей, суспільства та держави, що визначаються позитивними для функціонування такого державного утворення. В той же час на кримінальне право покладається завдання охороняти не безпосередньо суспільні відносини, а ті правовідносини, які вже встановлені та закріплені регулюючими галузями права. Виходячи з такого розуміння змісту кримінального права, можна також вважати, що злочинами повинні рахуватися не ті діяння, які порушують найбільш значущі для людини, суспільства та держави цінності, блага та інтереси. Всі ці речі «вже» визначені, закріплені та регулюються іншими галузями права.

Саме таким чином на загальному або на більш локальному рівні (в залежності від змісту, напряму та інших ознак цього) в державі встановлюється певний правовий порядок або правопорядок. Саме правопорядок характеризує стан суспільних відносин, при якому повинна існувати їхня фактична урегульованість. При цьому, якщо такі урегульовані суспільні відносини порушуються, то, як вже вказувалось, практично у кожній регулюючій галузі права передбачено свої види відповідальності за такі дії. Саме тому сутність злочинів полягає не в тому, що вони порушують найбільш важливі з таких цінностей, інтересів або благ, а в тому, що злочини є найбільш суспільно небезпечними в порушенні встановленого в державі певного правопорядку. Можливо, саме тому при правовому забезпеченні правопорядку в певній суспільній сфері законодавство багатьох країн, зокрема США та Англії, застосовує для цього комплексний правовий підхід.

Або, як стверджують німецькі фахівці, «коли стає недостатньо цивільного права, застосовується кримінальне» [100, с. 25].

Виходячи з викладеного, об'єктом економічних злочинів варто вважати соціально-економічний правопорядок, змістом якого є певна система суспільних відносин, в якій був встановлений іншими галузями права і охорона якої виступає основним завданням кримінального права. При цьому «виконання» цього загального завдання зберігає за кожною галуззю права відповідний предмет і метод правового регулювання. Своєю чергою, соціально-економічний правопорядок виступає необхідною складовою частиною встановленого в державі загального суспільного правопорядку.

3.2. Декриміналізація економічної злочинності у контексті інтеграційних процесів

В сучасних умовах розвитку України як демократичної, соціальної і правової держави, актуальним завданням є вдосконалення правового регулювання суспільних відносин, як в цілому, так і кримінального закону зокрема. Головним напрямом удосконалення державно-правового регулювання суспільних відносин в Україні є реалізація положень чинної Конституції України щодо необхідності проведення низки заходів, спрямованих на реформування кримінальної відповідальності за економічні злочини, які, в свою чергу, мають стати запорукою захисту та гарантування прав і свобод людини і громадянина. Під цим мається на увазі декриміналізація діянь, тобто виключення підстав для утримання під вартою осіб, що не здійснювали тяжких злочинів, що загрожують життю і здоров'ю громадян, наближення національного законодавства до європейських стандартів [34, с. 381].

В юридичній літературі під терміном «декриміналізація» розуміють такі зміни кримінального закону, внаслідок яких дія або бездіяльність, які раніше визнавалися злочином, переводяться до категорії незлочинних, тобто

або вони визнаються правомірними, або стають правопорушенням іншого виду (адміністративним, цивільним тощо). Під «гуманізацією» в науковій літературі розуміють один із принципів права демократичної держави, за яким цінність людини як особистості ставиться на перше місце. В кримінальному праві гуманізація передбачає пом'якшення покарань за вчинення певних злочинів або заміну покарань на такі, що не пов'язані з позбавленням волі. Гуманізація покарання полягає також у тому, що при його призначенні судом враховуються позитивні властивості особи підсудного, які можуть потягти за собою пом'якшення покарання [24, с. 94].

Варто відзначити, що коли постає питання щодо криміналізації чи декриміналізації окремих діянь, виникає питання ступеня їх суспільної небезпечності в контексті загального розвитку суспільства та держави, адже уявлення про наявність чи відсутність заборони тих чи інших діянь у карному законі не залишаються незмінними. Життя обов'язково вносить свої корективи, деякі діяння виключаються із кримінального кодексу, а за інші навпаки встановлюється відповідальність. Оскільки суспільні потреби та інтереси постійно розвиваються, відповідно на певному етапі суспільного розвитку змінюється й оцінка поведінки людини як антисоціальної, злочинної [50, с. 65]. Те, що сьогодні вважається суспільно небезпечним, завтра може перестати бути таким. Заповнення подібних прогалів у кримінальному законодавстві належить до компетенції законодавця. Обов'язок правоохоронних органів у випадку виявлення нового виду суспільно небезпечних діянь – поставити питання про їх законодавчу заборону, про встановлення за їх вчинення кримінальної відповідальності. А за наявності підстав вважати, що окремі передбачені КК України діяння перестали бути небезпечними і гальмують розвиток суспільства, – поставити питання про їх декриміналізацію. При цьому, слід зазначити, що процеси криміналізації та декриміналізації діянь тісно пов'язані між собою, оскільки спільним для них є переоцінка ступеня суспільної небезпечності, яка, своєю чергою, спирається на сукупність ознак поняття злочину [51, с. 137].

Розмежування адміністративного правопорушення і злочину традиційно здійснюється не за ознаками, а за складом. Так, М. Конін зазначає: ознаки адміністративного правопорушення дозволяють лише відмежувати його від злочинів і інших протиправних діянь. Для того, щоб визначити, яке конкретне адміністративне правопорушення було здійснене, необхідно встановити ознаки його складу – сукупність об'єктивних і суб'єктивних ознак. Саме склад, а не ознаки адміністративного правопорушення, є фактичною підставою адміністративної відповідальності [54].

Однією з тенденцій процесу гуманізації кримінального законодавства є покращення ефективності покарань, в тому числі покарань, не пов'язаних з позбавленням волі. Це дає можливість суду призначити саме той вид покарання, який в кожному конкретному випадку якнайкраще відповідає цілям кримінального покарання: відновлення соціальної справедливості, виправлення засудженого та попередження нових злочинів за рахунок необхідних заходів карального впливу з боку держави. Відмова кримінальної політики від надмірної та всеосяжної кримінальної репресії є нагальною економічною та соціальною потребою держави. Основними тенденціями сучасного періоду гуманізації кримінального законодавства в Україні та й в багатьох інших країнах є:

- відмова від смертної кари;
- відмова від тілесних покарань;
- відмова від загальної конфіскації майна;
- поява видів покарань, які можуть бути використані замість позбавлення волі;
- розширення кола підстав звільнення від кримінальної відповідальності;
- виключення з кримінального кодексу або перекваліфікація багатьох господарських злочинів у категорію адміністративних правопорушень, та деякі інші [24, с. 95].

В Україні у період економічних реформ декриміналізували численні діяння, які в нових соціально-економічних умовах втратили свою суспільну небезпечність. Наприклад, до їх числа можуть бути віднесені:

- порушення правил про валютні операції (ст. 80 КК України),
- спекуляція (ст. 154 КК України),
- комерційне посередництво (ст. 151 КК України),
- антирадянська агітація та пропаганда (ст. 62 КК України),
- самогоноваріння (ст. 149 КК України 1960 р.) та ряд інших.

Але одночасно з тим було визнано злочинними багато суспільно небезпечних дій, які раніше не були відомі кримінальному закону – такі, як створення злочинних організацій (ст. 255 КК України), тероризм (ст. 258 КК України), захоплення заручників (ст. 147 КК України), доведення до банкрутства (ст. 219 КК України), фіктивне підприємництво (ст. 205 КК України), ухилення від сплати податків (ст. 212 КК України) та багато інших.

17 січня 2012 р. набув чинності Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо гуманізації відповідальності за правопорушення у сфері господарської діяльності» [36]. Аналіз норм цього Закону дозволяє виділити деякі причини декриміналізації окремих діянь:

- по-перше, принципова зміна характеру суспільних відносин, що раніше перебували під охороною кримінального законодавства;
- по-друге, зміна уявлення про ступінь суспільної небезпеки й моральної оцінки діяння;
- по-третє, переконання в неефективності боротьби з тими чи іншими діяннями кримінально-правовими засобами;
- по-четверте, наближення національного законодавства до європейських стандартів.

Законом України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо гуманізації відповідальності за правопорушення у сфері господарської діяльності», скасовано кримінальну відповідальність за ті діяння у сфері господарської діяльності, які вже втратили ознаки підвищеної

суспільної небезпеки, достатньої для переслідування їх у кримінальному порядку. Зокрема, скасовано кримінальну відповідальність за склади злочинів, передбачених статтями:

- 202 «Порушення порядку зайняття господарською діяльністю та діяльністю з надання фінансових послуг»;
- 203 «Зайняття забороненими видами господарської діяльності»;
- 207 «Ухилення від повернення виручки в іноземній валюті»;
- 208 «Незаконне відкриття або використання за межами України валютних рахунків»;
- 214 «Порушення правил здачі дорогоцінних металів і дорогоцінного каміння»;
- 215 «Підроблення знаків поштової оплати і проїзних квитків»;
- 217 «Незаконне виготовлення, збут або використання державного пробірної клейма»;
- 218 «Фіктивне банкрутство»;
- 220 «Приховування стійкої фінансової неспроможності»;
- 221 «Незаконні дії у разі банкрутства»;
- 223 «Розміщення цінних паперів без реєстрації їх випуску»;
- 225 «Обман покупців та замовників»;
- 226 «Фальсифікація засобів вимірювання»;
- 228 «Примушування до антиконкурентних узгоджених дій»;
- 234 «Незаконні дії щодо приватизаційних паперів»;
- 235 «Недотримання особою обов'язкових умов щодо приватизації державного, комунального майна або підприємств» [36].

За скоєння вищеназваних правопорушень встановлюється адміністративна відповідальність у вигляді накладення штрафів.

Водночас слушним, на нашу думку, є зауваження В. А. Заєць, що назва прийнятого Верховною Радою Закону повною мірою не відображає його зміст, оскільки ним передбачена не лише гуманізація покарань, а й декриміналізація значної кількості економічних злочинів та внесення змін до

КК України, Кримінально-процесуального кодексу України, Кодексу України про адміністративні правопорушення [34, с. 382].

Б. Грек, Г. Грек доречно критикують норми зазначеного Закону, оскільки він поставив декілька запитань, зокрема, наскільки декриміналізація злочинів у сфері банкрутства відповідає принципам законності, обумовленості та справедливості. Порівняльний аналіз кримінального законодавства, що регулює відносини у сфері банкрутства, прийнятого до і після його декриміналізації, дав підстави науковцям стверджувати, що заходи кримінально-правового характеру, що застосовувалися до особи, яка вчинила злочин у сфері банкрутства, не могли вважатися «репресивними», оскільки ні одна з цих статей КК не передбачала відповідальності за вчинення такого злочину при обтяжуючих обставинах. Через відсутність у нормах статей 218, 219, 220 та 221 КК України кваліфікуючої ознаки «у великих» або «в особливо великих розмірах», іноді винні у вчиненні злочинів, у результаті яких державі та кредиторам було завдано великих збитків, несли відповідальність, яка не відповідала тяжкості скоєного злочину. Також жодна зі статей КК України, яка передбачала відповідальність за вчинення злочину у сфері банкрутства, у своїх санкціях не містила такого виду покарання, як позбавлення волі, і для покарання винних широко застосовувалось обмеження волі, штраф та інші альтернативні види покарань [24, с. 95].

Так, наприклад, Деснянський районний суд м. Києва визнав винним громадянина Я. у вчиненні злочину, передбаченого ст. 218 КК України, і призначив йому покарання у вигляді одного року обмеження волі, хоча він завдав шкоду кредиторам та державі на загальну суму 10,7 млн. грн. Крім того, у даному випадку злочин було вчинено групою осіб за попередньою змовою.

Водночас вироком Канівського міського суду Черкаської області було засуджено директора дочірнього підприємства «Магніт-Енергія» і призначено йому покарання за ст. 218 КК України – два роки обмеження

волі. Своїми умисними діями винний завдав матеріальної шкоди державі та кредиторам на загальну суму 367,8 тис. грн. Аналогічну міру покарання Печерський районний суд м. Києва призначив підсудному П., якого визнано винним у скоєнні злочину, передбаченого ст. 218 КК України, та засуджено до двох років обмеження волі умовно, при цьому П. завдав збитків на суму 24,1 млн. грн. [24, с. 95]

У зв'язку з цим не можна не відмітити, що за злочини, пов'язані з банкрутством, наприклад у Франції, передбачено відповідальність до трьох років позбавлення волі, а у Німеччині – до десяти [17]. Так, відповідно до ст. 283 КК ФРН, якщо такий злочин вчиняється з кваліфікуючими ознаками, покарання встановлюється у виді позбавлення волі до п'яти років або штрафом; ст. 283а КК ФРН передбачає особливі кваліфікуючі ознаки банкрутства, зокрема в разі вчинення дій, передбачених пп. 1-3 ст. 283 КК ФРН, покарання настає у виді позбавлення волі від шести місяців до десяти років. До особливо кваліфікуючих ознак відповідно до ст. 283а КК ФРН відносять: наявність корисного мотиву або поставлення великої кількості осіб у небезпеку [103].

З наведених та інших прикладів можна зробити висновок, що, фактично, у сфері юридичної відповідальності України склалася незадовільна правозастосовна практика, оскільки через недосконалість кримінально-правових норм суди визначали міру покарання за злочини у сфері банкрутства без урахування розміру завданих кредиторам або державі збитків.

Конструкція складів злочинів, передбачених статтями 218, 219, 220 та 221 КК України, а також практика їх застосування були далекі від досконалості. Український законодавець замість того, щоб вдосконалити правові механізми, використавши у цьому плані досвід західноєвропейських країн та прислухавшись до українських правознавців, пішов найкоротшим шляхом – виключив кримінальну відповідальність за фіктивне банкрутство, приховування стійкої фінансової неспроможності та незаконні дії в разі

банкрутства. Але цей шлях не викоринить фіктивного банкрутства чи інших аналогічних дій, що завдають шкоду суспільству, бо виключення, наприклад, відповідальності за крадіжки, не означатиме, що крадіжки перестануть вчинятися і шкода людям не буде спричинятися [24, с. 96].

Разом з цим, в цілому варто відзначити, що тенденції декриміналізації економічних злочинів спостерігаються в багатьох країнах. Зокрема, реформування кримінальної відповідальності за економічні злочини також торкнулося Республіки Казахстан. Підтвердженням цьому став Закон Республіки Казахстан від 9 листопада 2011 р. № 490-IV «Про внесення змін і доповнень до деяких законодавчих актів Республіки Казахстан з питань вдосконалення правоохоронної діяльності й подальшої гуманізації кримінального законодавства». В цілому поправки спрямовані на гуманізацію кримінального законодавства в частині лібералізації економічних злочинів, а також на посилення адміністративної відповідальності за вчинення правопорушень в економічній сфері шляхом збільшення розмірів штрафів. З метою подальшого розвитку малого та середнього підприємництва, зниження тиску державних структур на бізнес, Законом встановлено не позбавляти волі осіб, які вчинили економічні злочини, в разі добровільного відшкодування ними сум заподіяної шкоди, а також збільшення граничних значень збитку, незаконного доходу та інших показників, згідно з якими наступає кримінальна відповідальність. Законом внесено зміни до 212 статей Кримінального кодексу і більш ніж 260 складів злочинів, у Кодекс про адміністративні правопорушення введені 18 нових статей. У результаті під дію гуманізації потрапило близько 6 тисяч засуджених.

У Грузії в період 2004–2011 рр. було проведено низку реформ, одна з яких стосувалася кримінального законодавства. Більш того, в Брюсселі між віце-прем'єром Грузії Гіюргі Барамідзе і єврокомісаром з розширення сусідської політики Євросоюзу Штефаном Фюле було підписано угоду про

виділення Європейським союзом Грузії 8 мільйонів євро на реформу кримінального кодексу [34, с. 383].

Таким чином, можна стверджувати, що не дивлячись на ряд недоліків, дана реформа кримінального законодавства в Україні є цілком логічною, очікуваною, має право на широку підтримку суспільством і бізнес-середовищем. Декриміналізація економічних злочинів дозволяє поповнити бюджет України шляхом стягнення штрафів з винних і зменшити кількість ув'язнених, заощадивши на їх утриманні. Також декриміналізація економічних злочинів є одним із стримуючих чинників зростання злочинності, так як заміна покарання у вигляді позбавлення волі на штраф дозволить захистити людину від негативного впливу соціального середовища, в яку він потрапляє, вчинивши злочин.

Важливо зауважити, що розмір штрафів у Законі України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо гуманізації відповідальності за правопорушення у сфері господарської діяльності» досить великий [36]. Наприклад, за розміщення цінних паперів без реєстрації їх випуску передбачається штраф від 17000 грн до 34000 грн, за примушування до антиконкурентних узгоджених дій – від 17000 грн до 51000 грн, за приховування стійкої фінансової неспроможності – 34000 грн до 51000 грн.

Водночас декриміналізація економічних злочинів породжує певні ризики для українського суспільства, яке переживає трансформаційні зміни в економіці, світогляді, а тому існує ризик неоднозначної оцінки змін, внесених законодавцем щодо гуманізації і декриміналізації злочинів у сфері економіки. Плюралізм думок може призвести до неадекватної оцінки даної реформи, створивши ілюзію безкарності. Адже до прийняття Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо гуманізації відповідальності за правопорушення у сфері господарської діяльності» за економічні злочини загрожувало позбавлення волі, а зараз всього лише штраф. І якщо в першому випадку існувало суспільний осуд за кримінальний

злочин, унаслідок якого залишалося пляма на репутації, то у другому він відсутній.

Узагальнюючи, можна зробити висновки, що декриміналізація економічних злочинів в Україні означає переоцінку ступеня їх суспільної небезпеки шляхом зміни кримінального закону, внаслідок чого дія або бездіяльність, які раніше визнавалися злочином, переводиться в категорію незлочинних, тобто до адміністративних правопорушень. Декриміналізація економічних злочинів має ряд можливостей не тільки для підприємництва, а й для держави, так як дана реформа здатна поповнювати бюджет України шляхом стягнення штрафів з винних і зменшити кількість ув'язнених, заощадивши на їхньому утриманні; наблизити національне законодавство до європейських стандартів в рамках Угоди про Асоціацію з ЄС. Водночас, незважаючи на вищевказані переваги даної реформи, наявні і ризики для українського суспільства, зумовлені можливістю неадекватної оцінки даної реформи, створивши ілюзію безкарності, внаслідок якої можливе збільшення числа економічних злочинів. Тому ми вважаємо, що вкрай необхідно розробити та впроваджувати програму декриміналізації свідомості українського суспільства, цілями якої є формування свідомості, в першу чергу, молодій людині, яка не прийматиме як норму поведінки корупційні діяння, економічні махінації, ухилення від сплати податків, зборів та інших обов'язкових платежів та інші правопорушення в економічній сфері.

Висновки до розділу 3

Зарубіжний досвід щодо регулювання діяльності фінансової сфери двома групами норм цивільного та кримінального права доцільно адаптувати для вітчизняної практики. При такому підході, незважаючи на перевагу цивільно-правових норм у кількісному вигляді, зберігається паритет між

інтересами підприємництва і інтересами держави, тобто, інтереси бізнесу «охороняє» цивільне право, а інтереси держави – кримінальне право.

Кримінальна відповідальність юридичних осіб – це вимога часу з огляду на трансформації злочинних діянь у напрямі удосконалення способів і механізмів їх вчинення протягом останніх десятиріч. В окремих злочинах юридичні особи і справді є повноцінними безпосередніми суб'єктами, а тому повинні нести певну відповідальність, яка повинна узгоджуватись із мірою суспільної небезпеки вчиненого. Вважаємо, що кримінальну відповідальність юридичних осіб доцільно запровадити і щодо такого економічного злочину як фіктивне підприємництво (ст. 205 КК України), оскільки у даному випадку про створення або придбання суб'єктів підприємницької діяльності (юридичних осіб) з метою прикриття незаконної діяльності або здійснення видів діяльності, щодо яких є заборона.

Декриміналізація економічних злочинів має ряд можливостей не тільки для підприємництва, а й для держави, так як дана реформа здатна поповнювати бюджет України шляхом стягнення штрафів з винних і зменшити кількість ув'язнених, заощадивши на їхньому утриманні; наблизити національне законодавство до європейських стандартів в рамках Угоди про Асоціацію з ЄС. Водночас, незважаючи на вищевказані переваги даної реформи, наявні і ризики для українського суспільства, зумовлені можливістю неадекватної оцінки даної реформи, створивши ілюзію безкарності, внаслідок якої можливе збільшення числа економічних злочинів. Тому ми вважаємо, що вкрай необхідно розробити та впроваджувати програму декриміналізації свідомості українського суспільства, цілями якої є формування свідомості, в першу чергу, молодій людині, яка не прийматиме як норму поведінки корупційні діяння, економічні махінації, ухилення від сплати податків, зборів та інших обов'язкових платежів та інші правопорушення в економічній сфері.

ВИСНОВКИ

У ході проведених досліджень сформульовано наступні висновки та пропозиції.

Економічна злочинність об'єднує сукупність кримінально караних діянь, спрямованих на збагачення протиправним шляхом окремих осіб чи їхніх організованих груп, що завдають економічної шкоди як інтересам окремих господарюючих суб'єктів, так і держави в цілому.

Зроблено висновок, що економічний злочин – це корисливе винне діяння, що посягає на відносини у сфері економічної діяльності, має суспільно небезпечний характер. Його суб'єктом є особа чи група осіб із прагненням задоволення корисливих цілей, що полягають, здебільшого, в намірі індивідуального збагачення.

Специфічними ознаками економічної злочинності є високий рівень латентності; умисність і корисливість; наявність зазіхання на усталений економічний механізм як на рівні держави, так і на рівні окремого суб'єкта господарювання; нанесення шкоди економічним інтересам громадян, господарюючим суб'єктам і державі, що охороняються кримінальним законом.

Економічна злочинність має глибоке історичне коріння. Перші прояви здійснення злочинів проти економічного устрою відбувалися під час об'єднання общин в адміністративно-господарські формування, що зрештою привело до утворення держав. Активний розвиток торговельних відносин між державами Стародавнього світу зумовив потребу захисту господарських систем кожної окремо взятої країни від податкових правопорушень. Правопорушення економічного характеру фіксувалися і в Київській Русі в епоху її розквіту (X–XII ст.ст.). В Україні економічна злочинність у сучасному її прояві зародилася на початку 20-х рр. XX ст. в період відміни військового комунізму та впровадження нової економічної політики.

Банківська система знаходиться у зоні підвищеного ризику. Це обумовлюється тим, що практично вся банківська діяльність, починаючи від оформлення кредиту, і закінчуючи інкасацією грошових коштів, є досить ризикованою. Банки можуть бути як об'єктами злочинних посягань, так і інструментами досягнення злочинної мети. Злочини у банківській сфері є досить різноманітними і охоплюють склади, передбачені різними розділами КК України. Їх можна поділити на:

- 1) злочини, що вчиняються не працівниками банківських установ, а іншими особами;
- 2) злочини, що вчиняються службовими особами банку;
- 3) злочини, що вчиняються організованими групами, до складу яких належать як сторонні особи, так і працівники банку.

Окрім цього, залежно від виду банківських послуг варто виокремлювати злочини, що вчиняються при проведенні розрахункових, кредитних, валютних операцій, операцій з цінними паперами тощо.

Однією з актуальних проблем сьогодення є викрадення грошових коштів із рахунків організацій та окремих громадян. Такі викрадення можуть вчинятися через підприємства торгівлі, що приймають банківські картки як засоби оплати. Вагома кількість злочинів з банківськими картками вчиняються під час зняття грошових коштів через банкомати. Тому назріла гостра потреба в запровадженні світового досвіду щодо посилення захисту банківських карток.

Злочини в бюджетній сфері характеризуються значною суспільною небезпекою, оскільки вони посягають на сталий розвиток держави, тому вітчизняним кримінальним законодавством передбачено відповідальність за нецільове використання бюджетних коштів, здійснення видатків бюджету чи надання кредитів з бюджету без встановлених бюджетних призначень або з їх перевищенням, а також видання нормативно-правових актів, що зменшують надходження бюджету або збільшують витрати бюджету всупереч закону. Водночас КК України потребує удосконалення шляхом

поміщення статей щодо злочинів у бюджетній сфері в окремий розділ, що більшою мірою відповідатиме їхній сутності.

Чинним кримінальним законодавством встановлено відповідальність за ухилення від сплати податків, зборів, інших обов'язкових платежів (ст. 212 КК України). Злочинне ухилення від сплати обов'язкових платежів, які входять у систему оподаткування, грубо ігнорує вказаний конституційний обов'язок, в якому втілено публічний інтерес всіх членів суспільства і сумлінне виконання якого справедливо визнається однією з необхідних умов існування соціуму.

Обов'язковою ознакою суб'єктивної сторони складу злочину, передбаченого ст. 212 КК України, є вина у формі умислу, а тому несплата податків без наявності умислу не утворює складу цього злочину. Та якщо розмір податків, які не надійшли до бюджету при несплаті податків без наявності умислу, складає не менше ста встановлених законодавством неоподатковуваних мінімумів доходів громадян, такі дії формально утворюють склад злочину, передбаченого ст. 367 КК України («Службова недбалість»). У такому випадку відповідність злочину й покарання відсутня, коли за один і той самий злочин, вчинений з необережною формою вини (нижчий рівень суспільної небезпеки), передбачається суворіше покарання, ніж за цей самий злочин, вчинений з умисною формою вини (вищий рівень суспільної небезпеки). Тому є необхідність удосконалення кримінального законодавства щодо розмежування ухилення від сплати податків і несвоєчасну їх сплату за відсутності умислу.

Корисним видається зарубіжний досвід щодо регулювання діяльності фінансової сфери двома групами норм: цивільного та кримінального права. При такому підході, незважаючи на перевагу цивільно-правових норм у кількісному вигляді, зберігається паритет між інтересами підприємництва і інтересами держави, тобто, інтереси бізнесу «охороняє» цивільне право, а інтереси держави – кримінальне право.

На нашу думку, кримінальна відповідальність юридичних осіб – це вимога часу з огляду на трансформації злочинних діянь у напрямі удосконалення способів і механізмів їх вчинення протягом останніх десятиріч. В окремих злочинах юридичні особи і справді є повноцінними безпосередніми суб'єктами, а тому повинні нести певну відповідальність, яка повинна узгоджуватись із мірою суспільної небезпеки вчиненого. Вважаємо, що кримінальну відповідальність юридичних осіб доцільно запровадити і щодо такого економічного злочину як фіктивне підприємництво (ст. 205 КК України), оскільки у даному випадку про створення або придбання суб'єктів підприємницької діяльності (юридичних осіб) з метою прикриття незаконної діяльності або здійснення видів діяльності, щодо яких є заборона.

В Україні у період економічних реформ декриміналізували численні діяння, які в нових соціально-економічних умовах втратили свою суспільну небезпечність. За скоєння таких правопорушень встановлюється адміністративна відповідальність у вигляді накладення штрафів. Водночас дискусійною можна вважати декриміналізацію окремих економічних злочинів, зокрема злочинів у сфері банкрутства, оскільки заходи кримінально-правового характеру, що застосовувалися до особи, яка вчинила злочин у сфері банкрутства, не могли вважатися «репресивними», адже ні одна зі статей Кримінального кодексу не передбачала відповідальності за вчинення такого злочину при обтяжуючих обставинах.

Обґрунтовано, що декриміналізація економічних злочинів має ряд можливостей не тільки для підприємництва, а й для держави, так як дана реформа здатна поповнювати бюджет України шляхом стягнення штрафів з винних і зменшити кількість ув'язнених, заощадивши на їхньому утриманні; наблизити національне законодавство до європейських стандартів в рамках Угоди про Асоціацію з ЄС. Водночас, незважаючи на вищевказані переваги даної реформи, наявні і ризики для українського суспільства, зумовлені можливістю неадекватної оцінки даної реформи, створивши ілюзію безкарності, внаслідок якої можливе збільшення числа економічних злочинів.

Тому ми вважаємо, що вкрай необхідно розробити та впроваджувати програму декриміналізації свідомості українського суспільства, цілями якої є формування свідомості, в першу чергу, молодій людині, яка не прийматиме як норму поведінки корупційні діяння, економічні махінації, ухилення від сплати податків, зборів та інших обов'язкових платежів та інші правопорушення в економічній сфері.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Андрушко П. П. Легалізація (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом: кримінально-правова характеристика / П. П. Андрушко, М.Є. Короткевич. – К. : Юрисконсульт, 2005. – 292 с.
2. Андрушко П. П. Коментар до ст. 210 Кримінального кодексу України / П. П. Андрушко // Юридичний вісник України. – 12-18 січня 2002 р. – №2 (342). – С. 26–32.
3. Аурсаліді М. В. Системні методи боротьби зі злочинами в економіці: автореф. дис. ... канд. екон. наук : 08.00.03 / М. В. Аурсаліді ; Донец. держ. ун-т упр. – Донецьк, 2011. – 20 с.
4. Бажанов М. И. Уголовное право Украины. Общая часть / М. И. Бажанов. – Днепропетровск. – Пороги, 1992. – 168 с.
5. Банківська система : підручник [для студентів ВНЗ] / С. К. Реверчук, У. В. Владичин, С. М. Лобозинська, І. Г. Скоморович ; М-во освіти і науки України,. Львів. нац. ун-т ім. І. Франка ; за ред. С. К. Реверчука. – Львів : ЛНУ ім. І. Франка, 2013. – 498 с.
6. Безрутченко В. С. Історичний шлях виникнення корупції, різноманітність поглядів на проблему визначення дефініції цього явища / В. С. Безрутченко. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.nbuv.gov.ua /portal /Soc_Gum/bozk/18text/g18_32.htm
7. Беницкий А. С. Ответственность за легализацию преступно приобретенных доходов в уголовном законодательстве Украины и Российской Федерации : монография / А. С. Беницкий Б.Г. Розовский, О. Ю. Якимов. – Луганск, 2008. – 496 с.
8. Бойко А. М. Детермінація економічної злочинності в Україні в умовах переходу до ринкової економіки (теоретико-кримінологічне дослідження) : монографія / А. М. Бойко. – Львів : ЛНУ ім. Івана Франка, 2008. – 380 с.

9. Бойко А. Про поняття та основні ознаки економічної злочинності / А. Бойко // Вісник Національної академії прокуратури України. – 2008. – № 4. – С. 33-40.
10. Веприцький Р.С. Соціально-економічні права: до визначення правової природи / Р. С. Веприцький. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.nbuuv.gov.ua/e-journals/FP/2008-2/08vrsvpp.pdf>.
11. Вереша Р. В. Кримінальне право України. Загальна частина : навч. посіб. 2-ге вид. перероб. та доп. Станом на вересень 2011 р. – К.: Центр учбової літератури, 2012. – 320 с.
12. Вирок Дзержинського районного суду м. Кривого Рогу Дніпропетровської області у справі № 210/2274/13-к від 16 листопада 2015 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/53550058>
13. Вирок Жовтневого районного суду міста Маріуполя Донецької області у справі №1-кп/263/384/2017 від 22 червня 2017 року. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/67334067>
14. Вирок Золотоніського міськрайсуду Черкаської області у справі №695/2320/14-к від 01 липня 2014 р. // Єдиний державний реєстр судових рішень України. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://reyestr.court.gov.ua>.
15. Вирок Охтирського міськрайонного суду Сумської області у справі № 583/1663/17 від 31 липня 2017 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/67999633>
16. Вирок Фрунзенського районного суду м. Харкова у справі № 645/3254/16-к від 4 травня 2017 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/66324517>
17. Відповідальність за економічні злочини та корупцію потрібно посилювати, а не декриміналізувати. Офіційна сторінка ВО «Свобода».

18. Волинець Р. А. Місце «бюджетних злочинів» в особливій частині кримінального кодексу України / Р. А. Волинець // Наше право. – 2013. – № 2. – С. 103-105.
19. Волинець Р. А. Порушення бюджетного законодавства України: наслідки як ознака об'єктивної сторони складу злочину / Р. А. Волинець // Європейські перспективи. – 2013. № 3. – С. 107-110.
20. Гладун О.З. Злочини проти порядку виконання бюджету: кримінологічна характеристика, детермінація та запобігання : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / Гладун Олександр Зіновійович. – Київ, 2012. – 220 с.
21. Глотов М. Как защитить свои деньги на карточке / М. Глотов. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://www.epravda.com.ua/rus/columns/2015/07/8/549843/>
22. Головкін Б. М. Поняття злочинності у сфері економіки / Б. М. Головкін // Форум права. – 2013. – № 3. – С. 128–133. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/FP_index
23. Господарський кодекс України від 16.01.2003 р. № 436-IV [Електронний ресурс]. – Режим доступу : zakon.rada.gov.ua/go/436-15
24. Грек Б. Декриміналізація законодавства у сфері банкрутства та її наслідки / Б. Грек, Г. Грек // Юридична Україна. – 2013. – № 2. – С. 94-100.
25. Грек Б. М. Значення суспільної небезпечності злочину для криміналізації та декриміналізації окремих діянь / Б. М. Грек, Г. Б. Грек // Адвокат. – 2013. – № 2. – С. 45-48.
26. Гуторова Н. О. Кримінальна правова охорона державних фінансів України : монографія / Н. О. Гуторова. – Х. : Вид-во Нац. ун-ту внутр. справ, 2001. 298 с.
27. Гуцалова К. Поняття та ознаки економічної злочинності: огляд літератури та проблемні питання / К. Гуцалова // Підприємництво, господарство і право. – 2002. – № 10. – С. 87-89.

28. Дементьева Е.Е. Экономическая преступность и борьба с ней в странах с развитой рыночной экономикой (на материалах США и Германии) / Е. Е. Дементьева. – М. : ИНИОН РАН, 1992.
29. Джужа О. М. Профілактика злочинів: [підруч.] / О. М. Джужа, В. В. Василевич, О. Ф. Гіда та ін.; за заг. ред. д-ра юрид. наук, проф. О. М. Джужі. – К. : Атіка, 2011. – 720 с.
30. Дорохіна Ю. А. Щодо визначення підстав криміналізації і декриміналізації злочинів проти власності / Ю. А. Дорохіна // Юридична наука. – 2014. – № 6. – С. 76-83.
31. Дудоров О. О. Злочини у сфері господарської діяльності: кримінально-правова характеристика : монографія / О. О. Дудоров – К. : Юридична практика, 2003. – 924 с.
32. Дудоров О. О. Кримінальна відповідальність американських корпорацій за економічні злочини: від витоків до сьогодення / О. О. Дудоров, Д. В. Каменський // Право і громадянське суспільство. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://lcslaw.knu.ua/index.php/item>
33. Єфімов О. Скільки коштуватиме бізнесу гуманізація відповідальності? / О. Єфімов // З любов'ю до права. – 2012. – № 2. – С. 12.
34. Заєць В. А. Декриміналізація господарських злочинів: можливості для підприємництва і загрози для суспільства / В. А. Заєць // Часопис Київського університету права. – 2013. – № 1. – С. 381-384.
35. Закалюк А. П. Курс сучасної української кримінології: теорія і практика : у 3 кн. Кн. 2: Кримінологічна характеристика та запобігання вчиненню окремих видів злочинів / А. П. Закалюк. – К. : Ін Юре, 2007. – 712 с.
36. Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо гуманізації відповідальності за правопорушення у сфері господарської діяльності» 15.11.2011 № 4025-VI. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/4025-17>

37. Зелінський А. Ф. Кримінологія : навч. посіб. / А. Ф. Зелінський. – Х. : Рубікон, 2000. – 310 с.
38. Вессельс Й. Уголовное право ФРГ. Общая часть: [учебник] / Йоханнес Вессельс, Вернер Бойльке ; Под. ред. Л. В. Майоровой. – Красноярск: РУМЦ ЮО, 2006. – 368 с.
39. Кальман О. Г. Стан і головні напрямки попередження економічної злочинності в Україні: теоретичні та прикладні проблеми : монографія / О. Г. Кальман. – Х. : Гімназія, 2003. – 352 с.
40. Клименко Н. І. Проблеми посилення боротьби з економічною злочинністю в Україні : матеріали наук. – практ. конф. [Державно-правова реформа в Україні] / Н. І. Клименко. – К. : Ін-т законодавства Верховної Ради України, 1997. – С. 291–296.
41. Клочко А. М. Злочини у сфері банківської діяльності / А. М. Клочко // Правовий вісник Української академії банківської справи. – 2014. – № 1(10). – С. 68-71.
42. Коваленко В. В. Організація профілактики економічної злочинності в Україні : автореф. дис. докт. юрид. наук : 12.00.07 / В. В. Коваленко. – Х., 2004. – 38 с.
43. Кодекс про адміністративні правопорушення України від 07.12.1984 № 8073-Х [Електронний ресурс]. – Режим доступу : zakon.rada.gov.ua/go/80731-10
44. Комарова А. І. Економічні злочини: попередження і боротьба з ними. Міжвідомчий науковий збірник / А. І. Комарова, М. О. Потебенько, В. П. Пустовойтенко, В. І. Радченко, М. Я. Азаров, Ю. П. Соловков, Д. М. Притика, О. В. Задорожний, Т. В. Мотренко, Ю. О. Смирнов, С. Р. Станік, М. В. Корнієнко, М. І. Ануфрієв, В. І. Литвиненко, Я. Ю. Кондратьєв, С. В. Ківалов, О. А. Устенко та ін.]. – К. : 2001. – Т. 25. – 820 с.
45. Кондра Ю. І. Особливості механізму вчинення економічних злочинів у сфері кредитування та їх розслідування / Ю. І. Кондра // Право і Безпека. – 2006. – Т. 5, № 1. – С. 75-78.

46. Конституція України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA>
47. Корж В. П. Теоретические основы методики расследования преступлений, совершаемых организованными преступными образованиями в сфере экономической деятельности : монография / В. П. Корж. – Х. : Изд-во НУВД, 2002. – 412с.
48. Кравчук С. Й. Економічна злочинність в Україні. Курс лекцій : навч. посібник / С. Й. Кравчук. – К. ; «Кондор», 2009. – 282 с.
49. Криминология: Учебник для вузов / Под общ. ред. А. И. Долговой. – М.: Норма, 2007. – 912 с.
50. Кримінальне право України : підруч. / за ред. М. І. Бажанова, В. В. Сташиса, В. Я. Тація. – К. – Х. : Юрінком Інтер – Право, 2002 р. – 416 с.
51. Кримінальне право України: Загальна частина : підручник / М. І. Бажанов, Ю. В. Баулін, В. І. Борисов та ін.; За ред. проф. М. І. Бажанова, В. В. Сташиса, В. Я. Тація. – 2-е вид., перероб. і допов. – К. : Юрінком Інтер, 2005. – 480 с.
52. Кримінальне право України: Особлива частина : підручник / Ю.В. Баулін, В.І. Борисов, С.Б. Гавриш та ін.; За ред. проф. В.В. Сташиса, В.Я. Тація. – 3-є вид., переробл. та допов. – К. : Юрінком Інтер, 2007. – 624 с.
53. Кримінальне право України: Особлива частина : підручник для студентів юрид. вузів та фак. / Г. В. Андрусів, П. П. Андрушко, С. Я. Лихова та інші ; за ред. П. С. Матишевського та інших. – К. : Юрінком Інтер, 1999. – 896 с.
54. Кримінальний кодекс України від 05.04.2001 № 2341-III. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2341-14>
55. Криминологія : підручник / за заг. ред. Л. С. Сміяна, Ю. В. Нікітіна. – К. : Національна академія управління, 2010. – 587 с.

56. Кримінологія. Особлива частина: навч. посібник / Нац. юридич. акад. України ім. Ярослава Мудрого ; ред. І. М. Даньшин ; укл.: І. М. Даньшин, В. В. Голіна, О. Г. Кальман. – Х. : Право, 1999. – 232 с.
57. Ларичев В. Д. Преступления в кредитно-денежной системе и противодействие им. / В. Д. Ларичев. – М. : ИНФРА. 1996. – 215 с.
58. Лейленд П. Кримінальне право: злочини, покарання, судочинство. / Пер. з англ. П. Таращука. – К. : Основи, 1996. – 237 с.;
59. Литвак О. Державний вплив на злочинність: Кримінологічно-правове дослідження / О. Литвак. – К., 2000. – 280 с.
60. Литвак О. М. Злочинність, її причини і профілактика / О. М. Литвак. – К., 1997.
61. Лихова С. Я. Юридичні особи як суб'єкти кримінальної відповідальності за КК України / С. Я. Лихова // Юридичний вісник. – 2014. – №4 (33). – С. 128-132.
62. Мартинюк В. Східне партнерство ЄС: додаткові можливості для євроінтеграції України / В. Мартинюк. – К.: Агентство «Україна», 2009. – 31 с.
63. Матусовский Г. А. Экономические преступления : криминалистический анализ / Г. А. Матусовский. – Харьков : Консум, 1999. – 480 с.
64. Методичні рекомендації щодо виявлення, розкриття та розслідування злочинів, що вчиняються з використанням банківських послуг та технологій, затверджені Генеральною прокуратурою України. – К., 2008.
65. Мочкош Я. В. Проблеми боротьби з економічною злочинністю / Я. Мочкош // Часопис Київського університету права. – 2012. – № 2. – С. 299-304.
66. Навроцький В. О. Кримінальне право: Особлива частина : курс лекцій / В. О. Навроцький. – К. : Т-во «Знання», 2000. – 771 с.

67. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України. – 4-е вид., перероб. та доповн. / За ред. М. І. Мельника, М. І. Хавронюка. – К. : Юридична думка, 2007. – 1184 с
68. Невмержицький Є. В. Правові проблеми боротьби з економічною злочинністю і корупцією : навч. посіб. / Є. В. Невмержицький. – Київ : АПСВ, 2005. – 415 с.
69. Некрасов В. Атака по телефону: Україну накрыла волна кибермошенництва / В. Некрасов. [Електронний ресурс]. – Режим доступа: <https://www.epravda.com.ua/rus/publications/2017/01/30/619178/>
70. Общетеоретическая юриспруденция: [учебник] / Под ред. Ю. Н. Оборотова. – О. : Фенікс, 2011. – 436 с.
71. Огороднік К. М. Кримінально-правове значення відмежування умисного та неумисного ухилення від сплати податків / К. М. Огороднік // Університетські наукові записки. – 2012. – № 4. – С. 369-374.
72. Огороднік К. М. Кримінально-правове значення мотиву і мети при вчиненні ухилення від сплати податків / К. М. Огороднік // Вісник Маріупольського державного університету. Серія : Право. – 2014. – Вип. 7. – С. 268-273.
73. Олійничук О. І. Банківські картки як об'єкт шахрайства: стан і протидія явищу / О. І. Олійничук // Актуальні проблеми правознавства. – 2017. – №2. – С. 91-97.
74. Олійничук О. І. Правові основи протидії економічній злочинності : навч. посібник / О. І. Олійничук. – Тернопіль : ФО-П Шпак В. Б., 2016. – 241 с.
75. Омельченко С. Корупція з точки зору різних культур світу / С. Омельченко // Підприємство, господарство і право. – 2000. – № 3. – С. 54–57.
76. Орлов П. І. Протидія економічній злочинності / П. І. Орлов, А. Ф. Волобуєв, І. М. Осика, Р. Л. Степанюк та ін. – Х. : ХНУВС, 2004. – 568 с.

77. Перелік кодів видів економічної діяльності за національним класифікатором [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://sfs.gov.ua/dovidniki-reestri-perelik/pereliki-/128651.html>
78. Петров Э. И. Криминологическая характеристика и предупреждение экономических преступлений / Э. И. Петров, Р. Н. Марченко, Л. В. Барина – М., 1995. – 212 с.
79. Попович В. М. Економіко-кримінологічна теорія детінізації економіки : монографія / В. М. Попович. – Ірпінь : Академія державної податкової служби України, 2001. – 524 с.
80. Постанова Пленуму Верховного Суду України “Про деякі питання застосування законодавства про відповідальність за ухилення від сплати податків, зборів, інших обов’язкових платежів” від 8 жовтня 2004 р. №2.
81. Прокументов Л. М. Криминологические условия криминализации и декриминализации деяний / Л. М. Прокументов // Вестник Томского государственного университета, 2012. – № 4. – С. 56-62.
82. Рабинович П. М. Основи загальної теорії права та держави: навч. посібник / П. М. Рабинович. – [вид. 10-е, допов.]. – Львів : Край, 2008. – 224 с.
83. Ромашкін С. В. Історичний і філософський напрямки у юриспруденції / С. В. Ромашкін. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.nbuuv.gov.ua/e-journals/FP/2007-1/07rsvfnu.pdf>.
84. Савчук Т. І. Виявлення ознак економічних злочинів у процесі досудового слідства / Т. І. Савчук // Право і Безпека. – 2014. – № 3. – С. 150-156.
85. Сай Н. Я. Політичні та економічні умови виникнення та розвитку митної справи в Київській Русі / Н. Я. Сай // Проблеми правової реформи та розбудови громадянського суспільства в Україні: тези доповідей на Третій звітній всеукраїнській науковій конференції ад’юнктів, аспірантів та здобувачів. – Львів : Львівський державний університет внутрішніх справ, 2009. – 184 с.

86. Сапожков А. А. Кредитные преступления. Незаконное получение кредита и злостное уклонение от погашения кредиторской задолженности / А.А. Сапожков. – СПб. : Юридический центр Пресс, 2002. – 240 с.
87. Смаль І. В. Організована економічна злочинність: криміналістичний аспект / І. Смаль // Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика). – 2009. – № 21. – С. 125-131.
88. Солодовников С. А. Криминальная экономика и насильственные преступления против собственности граждан : монография / С. А. Солодовников. – М. : ЮНИТИ-ДАНА, 2003. – 319 с.
89. Старостенко О. В. Особливості вчинення злочинів у сфері кредитування працівниками банківських установ одноосібно та в складі злочинної групи / О. В. Старостенко // Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія : Юриспруденція. – 2015. – Вип. 16(2). – С. 80-84.
90. Старостенко О. В. Поняття та види злочинів у сфері кредитування / О. В. Старостенко // Митна справа. – 2013. – № 6(2.1). – С. 100-107.
91. Степанюк Р. Л. Типові технології злочинної діяльності в бюджетній сфері України / Р. Л. Степанюк // Форум права. – 2011. – №1. – С. 977-981. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/FP_index
92. Стігліц Дж. Е. Економіка державного сектора : Пер. з англ. А.Олійник, Р. Скільський. – К. : Основи, 1998. – 703 с.
93. Стрельцов Е. Л. Экономическая преступность / Е. Л. Стрельцов // Зб. наук. праць Харк. центру по вивч. орг. злочинності. – 2002. – Вип. 4. – С. 153–188.
94. Стрельцов Е. Л. Экономическая преступность в Украине : курс лекций / Е. Л. Стрельцов. – Одесса : АО БАХВА, 1997. – 572 с.
95. Стрельцов Є. Л. Відповідальність за економічні злочини в країнах англо-американської правової сім'ї / Є. Л. Стрельцов // Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія : Юриспруденція. – 2014. – Вип. 11(2). – С. 66-69.

96. Стрельцов Є. Л. Деякі роздуми про правову сутність та соціальні завдання кримінального права / Є. Л. Стрельцов // Науково-практичний юридичний журнал. – 2010. – № 9. – С. 102-109.
97. Стрельцов Є. Л. Об'єкт і класифікація злочинів / Є. Л. Стрельцов // Вісник Академії адвокатури України. – 2010. – № 4 (17). – С. 131-135.
98. Стрельцов Є. Л. Склад злочину: традиційне та нове / Є. Л. Стрельцов // Вісник Академії адвокатури України. – 2009. – № 1 (14). – С. 250-253.
99. Сукач Н. К. Статистична оцінка рівня економічної злочинності: Автореф. дис. канд. екон. наук: 08.03.01 / Н. К. Сукач ; Київ. нац. екон. ун-т ім. В. Гетьмана. – К., 2006. – 20 с.
100. Толстов П. В. Зарубежный опыт регулирования уголовной ответственности за нарушение правил обращения экологических опасных веществ и отходов / П. В. Толстов // Экологическое право. – 2013. – № 6. – С. 18-26.
101. У 2016 році кібершахраї вкрали з карток українців 339 мільйонів. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.epravda.com.ua/news>
102. Уголовный кодекс Литовской республики / науч. ред. В. Павилониса ; предисл. Н. И. Мацнева ; вступ. ст. В. Павилониса, А. Абрамовичюса, А. Дракшене [пер. с лит. В. П. Казанскене]. – СПб. : Юридический центр Пресс, 2003. – 470 с.
103. Улибіна В. О. Декриміналізація злочинів, пов'язаних із банкрутством / В. О. Улибіна // Митна справа. – 2012. – № 2. – Ч. 2. Книга 2. – С. 173-179.
104. Фінанси: Оксфордський толковий словник : Англійсько-російський. М. : Весь мир, 1997. – 915 с.
105. Франчук В. В. Ефективність реалізації кримінально-правових норм охорони економіки України / В. В. Франчук // Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. серія юридична. – 2015. – Вип. 2. – С. 265-274.

106. Франчук В. В. Історико-правові аспекти виникнення деяких видів економічної злочинності / В. В. Франчук // Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. серія юридична. – 2009. – №4. – С. 214-223.

107. Фріс П. Л. Кримінальне право України. Загальна частина : підручник для студентів вищих навчальних закладів / П. Л. Фріс. – К. : Атіка, 2004. – 488 с.

108. Фрумкін К. Шахрайство та злочини у банківській сфері / К. Фрумкін. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://ufin.com.ua/analit_mat/gkr/150.htm.

109. Черниловский З. М. Всеобщая история государства и права / З. М. Черниловский. – М. : Юристъ, 1996. – 576 с.

110. Чупрова Е. В. Ответственность за экономические преступления по уголовному праву Англии / Е. В. Чупрова. – М. : Волтерс Клувер, 2007. – XVII, 186 с.

111. Щербаковський А. М. Ознаки економічних злочинів: криміналістичний аспект / А. М. Щербаковський // Форум права. – 2013. – № 2. – С. 623–627. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу :http://nbuv.gov.ua/UJRN/FP_index

112. Edwin Hardin Sutherland «White Collar Crime» – New York: Dryden Press, 1949. – 272 с.